

UiT Norges arktiske universitet

Det Juridiske Fakultet

Negativ Organisasjonsfrihet

En rettsdogmatisk gjennomgang av den rettslige stilling til den negative organisasjonsfrihet i norsk rett

Ola Lund Eide

Liten masteroppgave i rettsvitenskap JUR-3902 desember 2019

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	3
1.1	Rettskildebilde.....	4
1.2	Metode.....	4
1.2.1	Folkerettslig metode.....	4
1.2.2	EMDs metode.....	5
1.3	Den videre fremstillingen.....	9
2	Organisasjonsfrihet.....	9
2.1	Positiv organisasjonsfrihet.....	11
2.2	Negativ organisasjonsfrihet.....	12
2.3	Det kollektive aspektet.....	13
2.3.1	Institusjonell organisasjonsfrihet.....	13
2.3.2	Funksjonell organisasjonsfrihet.....	14
2.4	Inngrep i organisasjonsfriheten.....	14
3	Grunnlovens bestemmelser.....	15
3.1	Grunnlovsrevisjonen i 2014.....	15
3.2	EMKs betydning ved tolkningen av Grunnloven.....	16
3.3	Bemerkninger.....	19
4	Folkeretten.....	20
4.1	Folkeretten i norsk rett.....	20
4.2	ILO konvensjoner og protokoller.....	22
4.2.1	ILO om organisasjonsfrihet.....	23
4.3	FNs øvrige konvensjoner.....	24
4.4	Den reviderte europeiske sosialpakten.....	24
5	EMD og organisasjonsfriheten.....	26
5.1	EMDs dom 13. august 1981, Young, James og Webster mot Storbritannia.....	27
5.2	EMDs dom 30. juni, 1993 Sigurdur A. Sigurjónsson mot Island.....	28

5.3	EMDs dom 25. april 1996, Gustafsson mot Sverige	31
5.3.1	Dissens	32
5.4	EMDs dom 11. januar 2006, Sørensen og Rasmussen mot Danmark	34
5.5	EMDs dom 13. mai 2007, Evaldsson og andre mot Sverige	36
5.6	EMDs dom 27. april 2010, Vörður Ólafsson mot Island.....	37
5.7	EMDs dom 2. juni 2016, Geotech Kancev GMBH mot Tyskland.....	39
5.8	Sammenfatning av praksis.....	40
6	Norsk rettspraksis	40
6.1	Rt. 2001 side 248 – Olderdalen Ambulanse	40
6.2	Rt. 2001 side 1413 – Norsk Folkehjelp	42
6.3	Rt. 2008 side 1601 – Tariffavgiftdommen	44
7	Oppsummering	47
	Kildeliste	49

1 Innledning

Avhandlingens tema er en gjennomgang av den negative organisasjonsretten slik den utspiller seg i norsk rett. Arbeidsgiver- og arbeidstaker-organisasjoner har hatt en sentral rolle i Norge de siste 100 årene. Arbeidsmiljøloven setter noen grenser, men sentrale aspekter ved lønns- og arbeidsvilkårene har i stor grad blitt regulert igjennom kollektive avtaler mellom organisasjonene. Høy organisasjonsgrad blant arbeidstakerne avdemper, gjennom trussel om arbeidskamp og andre kollektive kampmidler, det skjeve styrkeforholdet som ofte er tilstede mellom arbeidstaker og arbeidsgiver. Likevel er det ikke omtvistet at de kollektive avtalene anvendes også på uorganiserte arbeidstakere¹. Incentivet for medlemskap i fagforeninger, og dermed en forpliktelse til å bidra både økonomisk og i form av eventuell deltakelse i arbeidskamp, vil derfor være betydelig svekket; de samme arbeidsvilkårene får man jo uansett.

Organisasjonsgraden i Norge er i dag høy sammenlignet med resten av Europa, men fortsatt den laveste i Norden². Antall organiserte er også i nedgang, og fra 1992 til 2013 sank organisasjonsgraden fra 58,1 til 52,1%, en endring på 10%³. I Arbeids- og sosialdepartementets grunnlag for inntektsoppgjør i 2019 vises det til Forskningsstiftelsens Fafo og Statistisk Sentralbyrå SSB sine tall for organisasjonsgrad blant ansatte som er henholdsvis 49,3 og 50,7%⁴. I offentlig sektor er andelen fagorganiserte fortsatt høy, med en organisasjonsgrad på 80% i 2017. Organisasjonsgraden i privat sektor var her betydelig lavere på bare 38%⁵. Det er likevel verdt å merke seg at nedgangen har flatet ut noe de siste årene.

Friheten til å være organisert var i intern norsk rett lenge kun vernet gjennom ulovfestet rett. Dette har de siste 20 årene forandret seg og organisasjonsfriheten er nå vernet gjennom menneskerettsloven⁶ inntatt i 1999, og menneskerettskapittelet i Grunnloven⁷ inntatt i 2014. Tolkningen av rettigheten har med årene utviklet seg til også å inneholde en negativ side, nemlig en rett til å forbli uorganisert. Ved Grunnlovsreformen ble også den negative

¹ Se Alexander Næss Skjønberg, «Tariffavtalers virkning for utenforstående arbeidstakere», *Arbeidsrett vol.8 2011*, s. 1-80

²<https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/norden-fremdeles-pa-topp-i-fagforeningsmedlemskap>

³ Op.cit.

⁴ NOU 2019: 6 s. 176

⁵ Kristine Nergaard, *Organisasjonsgrader, tariffavtaledeking og arbeidskonflikter 2016/2017*, Oslo 2018 s. 16

⁶ Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)

⁷ Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven)

organisasjonsfriheten eksplisitt inntatt i lovteksten. Oppgavens mål vil være å redegjøre for hvilken posisjon den negative organisasjonsfriheten har i Norge etter dette, og hvordan rettigheten stiller seg mot den positive organisasjonsfriheten.

1.1 Rettskildebilde

Rettskildebildet er i stor grad preget av internasjonale rettskilder. Her er særlig Den europeiske menneskerettsdomstolen (heretter EMD) sin praksis i tolkningen av Den europeiske menneskerettskonvensjon (heretter EMK) særdeles relevant. I intern norsk rett er, som nevnt ovenfor den negative organisasjonsfriheten vernet gjennom Grunnloven, denne bestemmelsen har dog per i dag ikke blitt behandlet gjennom Høyesteretts praksis. Likevel har Høyesterett tidligere behandlet saker om den negative organisasjonsretten på andre rettsgrunnlag som fortsatt er relevante i dag.

1.2 Metode

Denne avhandlingen gir en rettsdogmatisk gjennomgang av den negative organisasjonsfriheten. Dette innebærer en gjennomgang av loven sett i lys av forarbeider, rettspraksis og litteratur. Fremgangsmåten vil være særlig preget av områdets rettskildebilde og vil derfor inneholde vesentlige innslag av internasjonale rettskilder, herunder særlig praksis fra EMD.

Store deler av avhandlingen knytter seg til praksis fra EMD og Høyesteretts anvendelse av EMDs metode ved tolkningen av EMK og Grunnlovens menneskerettskapittel. Det er derfor naturlig med en kort gjennomgang av denne. Følgelig gjennomgås først de generelle trekk ved tolkningen av folkerettslige traktater, deretter nærmere om EMDs fremgangsmåte og metode.

1.2.1 Folkerettslig metode

Utgangspunktet for de alminnelige regler for tolkning av traktater følger av Wien-konvensjonen om traktatretten (heretter Wien-konvensjonen), artikler 31-33. Norge har ikke ratifisert denne konvensjonen, men antas likevel å være bundet av den som følge av folkerettslig sedvane⁸. Bestemmelsene i Wien-konvensjonen er dog ikke uttømmende og må derfor suppleres av andre tolkningsprinsipper. En kan her ta utgangspunkt i tre

⁸ Frode Elgesem, Tolking av EMK – Menneskerettsdomstolens metode, *Lov og rett*, 2003 s.203-230 (s.206)

tolkningsprinsipper; objektiv tolkningsteori – hvor en tar utgangspunkt i konvensjonsteksten, subjektiv tolkningsteori – hvor traktatpartenes vilje danner utgangspunktet for tolkningen, og teologisk tolkningsteori – hvor realiseringen av traktatens formål er utgangspunktet⁹. Av bestemmelsen i Wien-konvensjonens art. 31 første ledd, følger den objektive tolkningsteorien:

«A treaty shall be interpreted in good faith in accordance with the ordinary meaning to be given to the terms of the treaty in their context and in the light of its object and purpose».

Denne bestemmelsen danner hovedregelen for traktattolkning. Selve ordlyden i konvensjonen er dermed det grunnleggende utgangspunktet for hvordan en traktat skal tolkes. Dersom ordlyden er åpen velges den tolkningsveien som sammenfaller nærmest med traktatens formål¹⁰. Videre skal hele traktatens tekst leses som en helhet, herunder også fortalen. Det er viktig å understreke at konvensjonens ordlyd bør danne grensene for konvensjonen, og at domstolene ikke har kompetanse til å endre eller utvide konvensjonene. Av bestemmelsens tredje ledd følger det at ytterligere tolkningsmidler kan være avtaler inngått mellom partene om hvordan traktaten skal tolkes, og statenes praksis ved tolkningen. Artikkel 32 angir supplerende midler for tolkningen, herunder forarbeider. Disse kan brukes til å bekrefte et tolkningsresultat eller til å fastlegge innholdet i en traktatbestemmelse hvor resultatet av en tolkning basert på art. 31 er tvetydig, vanskelig å forstå, grunnleggende absurd eller urimelig. Forarbeidenes rolle i folkeretten har etter dette en tilbaketrasket rolle. Wien-konvensjonen gir dog ingen anvisning på hvordan faktorene skal vektlegges og det er en samlet vurdering av rettskildefaktorene som danner resultatet i traktatstolkningen¹¹.

1.2.2 EMDs metode

Som en folkerettslig konvensjon er utgangspunktet for tolkningen av EMK, Wien-konvensjonens bestemmelser. Menneskerettskonvensjonene er likevel spesielle da de i realiteten kun forplikter traktatpartene uten noen reell motytelse. Disse kalles gjerne for lovgivende konvensjoner, hvor hensikten er å gi beskyttelse til individer innenfor traktatpartenes eget myndighetsområde. Menneskerettskonvensjonene skiller seg videre fra

⁹ Op.cit.

¹⁰ Op.cit. (s. 207)

¹¹ Op.cit. (s. 208)

andre konvensjoner også ved at individene ikke lenger bare er folkerettsobjektene, men folkerettssubjektene. Dette påvirker hvordan konvensjonene tolkes. Et eksempel på dette kan en se ved at EMD raskt tok avstand fra prinsippet om at en i situasjoner hvor en står ovenfor flere resultat som kan innskrenke et lands suverenitet, skal det alternativ som er minst innskrenkende velges. Dette uttalte EMD i EMDs dom 27. juni 1968 *Wemhoff mot Tyskland*, s.19:

«Given that it is a law-making treaty, it is also necessary to seek the interpretation that is most appropriate in order to realise the aim and achieve the object of the treaty, not that which would restrict to the greatest possible degree the obligations undertaken by the Parties».

Av denne uttalelsen kan en se at det viktigste målet med tolkningen av konvensjonen er å oppnå målet med konvensjonen, uavhengig av i hvilken grad dette vil medføre innskrenkninger i et lands suverenitet.

Praksis som rettskilde i folkeretten er ikke regulert i Wien-konvensjonen, men det er anerkjent i statuttene til den internasjonale domstolen¹² at rettspraksis kan være relevant, dog kun som en subsidiær kilde¹³. Et særtrekk for EMK er likevel viktigheten av EMDs praksis. En åpenbar årsak til dette er at EMDs behandling skal være konsekvent og forutberegnelig. Det er derfor ikke overraskende at EMD tillegger egen praksis betydelig vekt. Ofte utpensles innholdet i konvensjonsreglene til faste retningslinjer som anvendes på saker innenfor samme området. Et eksempel på dette er EMDs tolkning av begrepet «nødvendig i et demokratisk samfunn», som er en del av forholdsmessighetsvurderingen ved inngrep i konvensjonens rettigheter i art. 8-11. EMD uttaler i EMDs dom 25. mars 1983 *Silver og andre mot Storbritannia*, s.32:

«... (a) the adjective «necessary» is not synonymous with «indispensable», neither has it the flexibility of such expressions as «admissible», «ordinary», «useful», «reasonable» or «desirable»

¹² Om den internasjonale domstolen, se <https://www.fn.no/Om-FN/FNs-hovedorganer/Den-internasjonale-domstolen>

¹³ Frode Elgesem, *Tolking av EMK – Menneskerettsdomstolens metode*, *Lov og rett*, 2003 s.203-230 (s. 212)

- (b) the Contracting States enjoy a certain but not unlimited margin of appreciation in the matter of the imposition of restrictions, but it is for the Court to give the final ruling on whether they are compatible with the Convention
- (c) the phrase «necessary in a democratic society» means that, to be compatible with the Convention, the interference must, inter alia, correspond to a «pressing social need» and be «proportionate to the legitimate aim pursued»
- (d) those paragraphs of Articles of the Convention which provide for an exception to a right guaranteed are to be narrowly interpreted».

Disse punktene blir så gjentatt i senere avgjørelser hvor tilsvarende spørsmål reiser seg. EMD videreutvikler punktene i de påfølgende dommer. Disse utpenslingene erstatter på et vis det faktum at en ikke har en lovgiver som kan utdype vage og generelle regler¹⁴. Ofte vil prejudikater fra EMD være mer sentrale for norske domstoler i tolkningen av EMKs bestemmelser enn selve bestemmelsene. Likevel er ikke prejudikater absolutte, de kan fravikes jf. EMK art. 30. Det fremgår her at EMD kan avstå jurisdiksjon til storkammeret når resultatet har potensiale til å være uforenelig med tidligere praksis. EMDs dom 11. juli 2002 *Christine Goodwin mot Storbritannia*, er et eksempel på dette. EMD er i dommen likevel klar på at prejudikater kun kan fravikes dersom det foreligger gode grunner til dette.

Den alminnelige fremgangsmåten ved tolkningen av konvensjonen er ordlyden. I dette ligger det at ordlyden vil sette grenser for bestemmelsen. Et eksempel på dette finner en i EMDs dom 18. desember 1986 *Johnston mot Irland*. Det var her anført at EMK art. 12, en bestemmelse som beskytter retten til ekteskap, også nødvendigvis måtte inneholde en rett til skilsmisse. EMD kom her til at ordlyden satt grensen og derfor ikke kunne tolkes såpass utvidende til også å inkludere dette. Likevel foretar EMD i noen tilfeller en autonom tolkning av ordene. EMD anser seg i disse tilfeller ikke bundet av hvordan begrepene er forstått i nasjonal rett. Et eksempel på dette finner en i EMDs dom 8. juni 1976 *Engel mot Nederland*. EMD kom her frem til at om noe var en «straffesiktelse» berodde på straffebudets natur og straffens karakter¹⁵. Formålsbetraktninger er også et sentralt punkt i EMDs vurderinger, her tillegges både formålet med de enkelte bestemmelser og formålet bak konvensjonen som

¹⁴ Op.cit. (s.212-213)

¹⁵ Op.cit. (s. 214)

helhet vekt. Et eksempel på dette fremgår av EMDs dom 21. februar 1975 *Goldier mot Storbritannia*, hvor EMD innfortolket en rett til «access to court» i EMK art. 6¹⁶.

Spesielt særegent for EMD er dens utviklingspregede tolkningsstil. Sammenliknet med nasjonal rett er EMD i en særstilling ettersom de nasjonale domstolene i større utstrekning vil ta utgangspunkt i at lovgiver sikrer endringer i lovgivning i takt med samfunnets behov. EMD gjør dette ved å tolke konvensjonen ut fra «present-day conditions»¹⁷. Et fremtredende eksempel på dette er EMDs dom 25. april 1978 *Tyrer mot Storbritannia*. Saken omhandlet fysisk avstraffelse av en 15-år gammel gutt for utøvelse av vold på skolen. Straffen besto av tre slag med bjørkekjepp på baken. Straffen hadde lange tradisjoner hvor hendelsen fant sted og hadde bred oppslutning blant lokalbefolkningen. EMD uttaler i denne saken at

«The Court must also recall that the Convention is a living instrument which ... must be interpreted in the light of present-day conditions. In the case now before it the Court cannot but be influenced by the developments and commonly accepted standards in the penal policy of the member States of the Council of Europe in this field».¹⁸

EMD legger her avgjørende vekt på at konvensjonen skal tolkes i lys av dagens tilstander. Det ses hen til hvordan dette er regulert i øvrige Europaråd-land og slås fast at det er konsensus vedrørende problemstillingen. EMD slår med bakgrunn i dette fast at straffen i dette tilfellet var i strid med EMK art. 3¹⁹. En slik vurdering av konsensus i øvrige Europaråd-land går igjen i dommer hvor EMD vurderer hvorvidt det har skjedd en samfunnsutvikling som tilsier at en ny tolkningspraksis skal legges til grunn. EMDs vurdering av transseksuelles rettigheter illustrerer dette godt. EMD behandlet spørsmålet om anerkjennelse av kjønnskifte hos transseksuelle ved flere anledninger. I de første sakene kom EMD frem til at kravet om anerkjennelse ikke falt inn under EMK art. 8²⁰. Det var økende konsensus i Europaråd-landene rundt problemstillingen og EMD endret så sitt standpunkt i EMDs dom 11. juli 2002 *Christine Goodwin mot Storbritannia*. De anerkjente her ikke bare retten til kjønnskifte, men

¹⁶ Retten til rettferdig rettergang

¹⁷ Arnfinn Bårdsen, *Høyesterett og dynamisk tolking av EMK* Oslo 2017 s. 2

¹⁸ EMDs dom 25. april 1978 *Tyrer mot Storbritannia* avs. 31

¹⁹ Forbud mot tortur eller umenneskelig eller nedverdiggende straff.

²⁰ Retten til privat- og familieliv

slo fast at også EMK art. 12²¹ var krenket. Her var det ikke konsensus blant Europaråd-landene, noe som gjorde avgjørelsen kontroversiell²². Det dynamiske aspektet ved tolkningen av EMK kommer her tydelig frem. En slik tolkningsmetode er ønsket for å sikre at rettigheten og frihetene i konvensjonen forblir praktiske og effektive²³. Det må dog nevnes at dette aspektet ved EMDs metode har blitt kritisert fra begge sider – både at EMD i for liten grad benytter en dynamisk tolkningsstil og at EMD benytter en for dynamisk tolkningsstil. Dette fremgår blant annet i forarbeidene til menneskerettskapittelet i Grunnloven, Dok.nr.16 (2011-2012) (heretter Lønning-utvalget) s. 51-52.

EMD tar til vurdering i avgjørelsene sine hvorvidt statenes praksis faller inn under statens skjønnsmargin, altså hvor stort spillerom staten har innenfor konvensjonens bestemmelser. Størrelsen av denne marginen vil bero på en vurdering av den spesifikke rettigheten. Et eksempel på dette finner en i EMDs dom 7. august 1976 *Johansen mot Norge*, hvor EMD sondret mellom omsorgsovertakelse og fratakelse av foreldreansvar med sikte på adopsjon og avslutning av samvær. EMD kom i dette tilfellet frem til at staten hadde vid skjønnsmargin når det kom til omsorgsovertakelse, da det forelå store forskjeller i oppfatningene i Europaråd-landene. De nasjonale myndighetene ble også vurdert til å være nærmere situasjonen og derfor i bedre stand til å vurdere den. Med hensyn til det andre tiltaket (fratakelse av foreldreansvar) mente EMD at dette var underlagt nøyere kontroll.

1.3 Den videre fremstillingen

I det følgende vil først utviklingen og de grunnleggende formål og forutsetninger til organisasjonsfriheten gjennomgås. Deretter tas det sikte på å avklare situasjonen slik den er i dag. Det tas her først utgangspunkt i Grunnloven og hvordan vernet utspiller seg i norsk rett som sådan. Videre gjennomgås de folkerettslige forpliktelser som er relevante, da med særlig vekt på EMK og EMDs praksis. Til slutt vil Høyesteretts praksis på området gjennomgås.

2 Organisasjonsfrihet

Organisasjonsfrihet er et begrep om retten til å slutte seg til og danne foreninger for å verne sine interesser. Retten er en grunnleggende menneskerett og er forankret i Grunnloven §101,

²¹ Retten til ekteskap

²² Frode Elgesem, Tolking av EMK – Menneskerettsdomstolens metode, *Lov og rett*, 2003 s.203-230 (s. 221)

²³ Arnfinn Bårdsen, *Høyesterett og dynamisk tolking av EMK* Oslo 2017 s. 2

EMK art. 11, FN-konvensjon om sivile og politiske rettigheter (heretter SP) art. 22, FN-konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (heretter ØSK) art. 8 samt en rekke andre internasjonale konvensjoner. Organisasjonsfrihet var frem til 2014 ikke inntatt i den norske forfatning, og ble først eksplisitt inntatt i norsk rett gjennom menneskerettsloven i 1999. Organisasjonsfriheten var til tross for dette tilstede i norsk rett, og allerede på slutten av 1800-tallet ble det fremmet forslag om kodifisering av en slik regel. Dette ble først vedtatt i Odelstinget, men nedstemt i Lagtinget med 15 mot 14 stemmer, og en kan således si at synet på dette utvilsomt var svært splittet²⁴. At organisasjonsfriheten ikke ble lovfestet før ved 200-årsjubileumet til Grunnloven i 2014 kan likevel ikke kun ses på som et resultat av denne splittelsen.

Dominansen til to hovedorganisasjoner, Arbeidsgiverforeningen (NAF) og Arbeidernes faglige landsorganisasjon (LO), førte effektivt til et organisasjonsmonopol med påfølgende organisasjonstvang²⁵. Den første endringen fra denne situasjonen kom gjennom vedtakelsen av den såkalte «tukthusloven» i 1927, som satte straff for forulemping av streikebrytere. Bestemmelsen ble imidlertid opphevet i 1935. I kjølvannet av «Askimkonflikten», en arbeidskonflikt hvor NAF nektet å forhandle med en nyopprettet LO-forening for arbeidsledere, ble det i 1951 opprettet en egen lov om arbeidslederes organisasjonsforhold kalt «lex askim». Gjennom denne ble både den positive og negative organisasjonsfrihet lovfestet, men da kun for arbeidsledere. Loven ble siden opphevet i 1978 da den da ikke lenger kunne anses å ha betydning²⁶. Rettigheten viste seg først internasjonalt gjennom FNs menneskerettighetserklæring art. 23 nr. 4 og ble senere nedfelt i FN-konvensjonene SP art. 22 og ØSK art. 8 i 1976. Den første folkerettslige reguleringen kom igjennom Den internasjonale arbeidsorganisasjon (heretter ILO) konvensjon nr. 87 i 1950, etterfulgt av EMK som trådte i kraft i 1953.

Gjennom inntakelsen av Grunnloven §92 ble det stilt spørsmål om bestemmelsen skulle forstås slik at den gir alle internasjonale menneskerettigheter som Norge var bundet av 13. mai 2014, grunnlovs rang. I dommen HR-2016-2554-P (heretter Holship-dommen) avviste Høyesterett denne tolkningen. De uttalte her, i avs. 70, at

²⁴ Torkel Opsahl, «Organisasjonsfriheten som menneskerett» i *Rett og humanisme: festskrift til Kristen Andersen*, Oslo 1977 s.293-316 (s. 295)

²⁵ Op.cit.

²⁶ Stein Evju, *Organisasjonsfrihet, tariffavtaler og streik*, Oslo 1982 s. 68

«... Grl. §92 ikke kan tolkes som en inkorporasjonsbestemmelse, men må forstås som et pålegg til domstolene og andre myndigheter om å håndheve menneskerettighetene på det nivå de er gjennomført i norsk rett».

Norge vil etter dette kun være folkerettslig forpliktet til å følge Den reviderte europeiske sosialpakt (heretter RSP) art. 6 og ILO konvensjon nr. 87 om foreningsfrihet og vern av organisasjonsretten, samt ILO konvensjon nr. 98 om retten til å organisere seg og til å føre kollektive forhandlinger. Norsk rett er dualistisk, som vil si at konvensjoner kun får direkte anvendelse dersom de inkorporeres. Likevel skal norsk rett ved tvil presumeres å være i samsvar med Norges folkerettslige forpliktelser jf. presumsjonsprinsippet. Internasjonale forpliktelsers innvirkning på norsk rett gjennomgås nærmere under seksjon 4.

Det er vanlig å skille mellom den positive og den negative organisasjonsfriheten. Den positive vil være retten til å være en del av en organisasjon, mens den negative vil være retten til ikke å være en del av en organisasjon. Videre kan en dele organisasjonsfriheten inn i en individuell del og en kollektiv del²⁷. Den individuelle delen retter seg til den enkelte arbeiders rett til å melde seg inn og ut av foreninger og den kollektive retter seg mot organisasjoners rett til å anvende de rettigheter som nødvendigvis må tilfalle dem som et resultat av rettighetene som ligger hos privatpersonen. Det kollektive nivå deles gjerne videre inn i en institusjonell og en funksjonell del. I den institusjonelle delen ligger i bunn og grunn foreningens rett til eksistens. Med den funksjonelle delen menes foreningens rett til å opptre i samfunnet på vegne av sine medlemmer.

Videre gjennomgås først den positive og den negative individuelle delen, så den kollektive delen.

2.1 Positiv organisasjonsfrihet

Den positive delen av organisasjonsfriheten kan utledes direkte av ordlyden i de folkerettslige bestemmelsene, så vel som i Grunnloven §101. Felles for disse, med unntak av Grunnloven §101, er at de kun omfatter den positive og ikke den negative delen av organisasjonsfriheten. Eksempelvis kan en se på ordlyden i EMK art. 11: «Enhver har rett til fritt å delta i fredelige forsamlinger ...». En kan her se at bestemmelsen eksplisitt verner om den positive delen av

²⁷ Stein Evju, *Organisasjonsfrihet, tariffavtaler og streik*, Oslo 1982 s. 27

rettigheten noe, som nevnt, går igjen i alle bestemmelsene. En kan av den grunn si at denne delen er det grunnleggende element i rettigheten.

2.2 Negativ organisasjonsfrihet

Den negative organisasjonsfriheten er, i motsetning til den positive, ikke eksplisitt regulert i folkeretten. Likevel er det ikke omstridt at det foreligger en slik rett. En kan således si at den negative organisasjonsfriheten har utviklet seg fra den positive, da det ved retten til fritt å kunne melde seg inn i en organisasjon, også vil være en naturlig rett å kunne melde seg ut.

Ved vedtakelsen av FNs menneskerettserklæring ble den negative organisasjonsfriheten beskyttet gjennom art. 20 nr. 2, men denne bestemmelsen gjaldt ikke i arbeidslivet. Dette ble regulert i art. 23 hvor retten til å danne og slutte seg til fagforeninger ble fremmet i nr. 4, men her kun den positive siden av retten. Det ble i etterkant diskutert om art. 20 også skulle gjelde for fagforeninger, men en slik tolkning ble ansett som tvilsom da art. 23 ga spesielle regler²⁸. Dette underbygges av at det ved vedtakelsen av art. 23 i erklæringen ble foreslått en bestemmelse lignende den i art. 20 nr. 2, men denne ble frafalt. Det skal også nevnes at FNs menneskerettighetserklæring ikke er en konvensjon og derfor ikke er folkerettslig forpliktende.

Ved vedtakelsen av ILO konvensjon nr. 87 ble det foreslått en likestilling av de to rettighetene, uten at det ble nedfelt i konvensjonen da arbeidstakerdelegater motsatte seg en slik regulering. Ved vedtakelsen av den opprinnelige europeiske sosialpakt i 1965 ble det også fremmet et spørsmål om vern av den negative organisasjonsfrihet, men også her møtte en motstand. Det ble tvert imot inntatt en bestemmelse som vernet om retten til såkalt «closed shop» praksis, et krav om tilhørighet til en gitt organisasjon ved ansettelse. Også under forberedelsene til FN konvensjonene av 1966 som dannet grunnlaget for ØSK, ble det foreslått en bestemmelse om at «no one may be compelled to join an association»²⁹. Dette forslaget ble forkastet, da et slikt prinsipp «might not always be in the interest of the trade unions»³⁰. En lignende situasjon oppsto under forberedelsene til EMK hvor det også ble vurdert inntatt en bestemmelse lignende den i FNs menneskerettserklæring art. 20 nr.2. Også

²⁸ Op.cit. s. 36

²⁹ Op.cit. s. 37

³⁰ Op.cit.

her ble en slik bestemmelse utelatt etter innvendinger av enkelte land hvor bruken av «closed shop»-avtaler var fremtredende.

Med bakgrunn i historien til vernet om organisasjonsfrihet kan en se at intensjonen ved opprettelsen av de nevnte konvensjonene ikke var å inkludere et vern om den negative organisasjonsfrihet, i alle fall ikke et tilsvarende vern som omfattet den positive. Likevel har det gjennom anvendelsen av konvensjonene utvilsomt også utviklet seg et vern av den negative organisasjonsfriheten som har blitt mer og mer fremtredende. Første henvisning til den negative siden av organisasjonsfriheten kom fra den europeiske menneskerettskommisjonen i 1970. Kommisjonen uttalte her at «The very concept of freedom with others also implies freedom not to associate with other or not to join trade unions»³¹. Uttalelsen hadde dog ingen praktisk betydning da saken ble løst på et annet grunnlag. Synet ble likevel delvis videreført i EMDs dom 13. august 1981 *Young, James og Webster mot Storbritannia*. Saken omhandlet anvendelsen av «closed shop» regler i en tariffavtale. Tvisten utspant seg rundt oppsigelsen til tre arbeidere etter at de nektet å bli medlemmer av en fagforening. Storbritannia ble dømt for brudd på EMK art. 11 i denne saken, noe EMD begrunnet ved at trusselen om oppsigelse ved å unnlate å bli med i fagforeningen, utgjorde et såpass alvorlig innslag av tvang, som de mente «strikes at the very substance of the freedom guaranteed». Dommen gjennomgås nærmere i seksjon 5.1.

2.3 Det kollektive aspektet

Et annet aspekt ved organisasjonsfriheten er det kollektive aspektet. I dette ligger det at organisasjoner også må ha rett til å dannes og å utøve sitt formål. Som nevnt ovenfor kan dette deles inn i den institusjonelle og den funksjonelle organisasjonsfriheten³².

2.3.1 Institusjonell organisasjonsfrihet

Formålet med den kollektive institusjonelle organisasjonsfriheten er å verne om organisasjoners rett til å opprettes og til å danne internasjonale og nasjonale forbund eller andre gruppevisse sammenslutninger av organisasjoner. Rettigheten fremgår uttrykkelig av ØSK art. 8 nr. 1 bokstav b):

³¹ Op.cit. s. 32

³² Op.cit. s. 27

«Rett for fagforeninger til å danne nasjonale forbund eller gruppevise sammenslutninger og rett for disse til å danne eller slutte seg til internasjonale fagforeningsorganisasjoner».

ILOs konvensjoner tar sikte på å sikre organisasjonene uavhengighet fra offentlige myndigheter, jf. ILO konvensjon 151 art. 5 nr. 1. Videre krever både ILO konvensjonene nr. 98 og nr. 151 at det gis vern mot tiltak som fremmer opprettelse av arbeidstakerorganisasjoner underlagt dominansen til en arbeidsgiverorganisasjon eller arbeidsgiver.

2.3.2 Funksjonell organisasjonsfrihet

Formålet med den funksjonelle organisasjonsfriheten er å beskytte organisasjoners rett til å utøve sin ønskede funksjon. Den positive organisasjonsretten er betinget i organisasjonens rett til å virke i tråd med sine målsetninger og sine medlemmers interesser. Den funksjonelle friheten fremgår av ØSK art. 8 nr. 1 bokstav c):

«Rett for fagforeninger til fritt å utøve sin virksomhet uten andre begrensninger enn dem som følger av lov, og som er nødvendige i et demokratisk samfunn av hensyn til den nasjonale sikkerhet eller den alminnelige samfunnsorden eller for å verne andres rettigheter og friheter».

En sentral del av dette er organisasjonens rett til å inngå og å forhandle tariffavtaler. Slike kollektive forhandlinger er en sentral del av ILOs mandat og viktigheten av disse fremgår også av ILOs praksis³³.

2.4 Inngrep i organisasjonsfriheten

Retten til organisasjonsfrihet er ikke absolutt og kan begrenses i visse tilfeller dersom vilkår som følger av EMK art. 11 nr. 2 er oppfylt:

«Frihet til å gi uttrykk for sin religion eller overbevisning skal bare bli undergitt slike begrensninger som er foreskrevet ved lov og er nødvendige i et demokratisk samfunn av hensyn til den offentlige trygghet, for å beskytte den offentlige orden, helse eller moral, eller for å beskytte andres rettigheter og friheter».

³³ Op.cit. s. 43

Grunnlovens menneskerettskapittel inneholder ingen slik inngrepshjemmel. Likevel har Høyesterett valgt å innfortolke en slik adgang til inngrep, tydelig inspirert av EMK, i flere av menneskerettsbestemmelsene i Grunnloven³⁴. Høyesterett har per i dag ikke innfortolket en inngrepshjemmel i Grunnloven §101, men det er naturlig å anta at vilkårene for et eventuelt inngrep også her ville vært betydelig inspirert av EMK.

3 Grunnlovens bestemmelser

Som nevnt ovenfor ble en bestemmelse som vernet om organisasjonsfriheten ikke inntatt i norsk rett før vedtakelsen av menneskerettsloven i 1999. Her ble EMK, SP og ØSK inntatt, herunder også bestemmelser som vernet om organisasjonsfriheten. Etter menneskerettsloven §3 hadde også bestemmelsene i loven trinnhøyde over norsk lov. For øvrig hadde allerede Grunnlovens tidligere §110c³⁵, vedtatt av Stortinget i 1994, pålagt statens myndigheter «å respektere og sikre menneskerettighetene». Inntaket av bestemmelsen var en markering av menneskerettighetens stilling i norsk rett og omfattet blant annet organisasjonsfriheten³⁶. Annet ledd av bestemmelsen fastslo at nærmere bestemmelser om gjennomføring av traktater skulle fastsettes i lov. Menneskerettsloven kan således ses på som en forlengelse av prosessen som resulterte i Grunnloven §110c.

3.1 Grunnlovsrevisjonen i 2014

Ved Grunnlovens 200-årsjubileum i 2014 ble kapittel E om menneskerettigheter inntatt i Grunnloven. Denne inneholder flere sentrale menneskerettigheter, herunder også organisasjonsfriheten i §101. Det følger av bestemmelsens første ledd at:

«Enhver har rett til å danne, slutte seg til og melde seg ut av foreninger, herunder fagforeninger og politiske partier».

Bestemmelsen er tydelig inspirert av folkeretten og da særlig EMK art. 11³⁷, men skiller seg likevel fra disse i at den eksplisitt også verner om den negative siden av organisasjonsfriheten. Dette har i EMKs tilfelle utviklet seg gjennom praksis i EMD, se seksjon 5. Av forarbeidene

³⁴ Jørgen Aall, «EMKs betydning etter grunnlovsrevisjonen», *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 2017 s. 407-432 (s.412-415)

³⁵ Bestemmelsen ble avløst ved Grunnlovsreformen i 2014 av Grunnloven §92

³⁶ Jan Fougner, *Norsk Arbeidsrett – Styringsrett, samarbeid og arbeidstakervern*, Oslo 2019 s. 272

³⁷ Jørgen Aall, «EMKs betydning etter grunnlovsrevisjonen», *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 2017 s. 407-432 (s. 409)

til bestemmelsen følger det at hverken forenings- eller forsamlingsfrihet var vernet gjennom den gjeldende Grunnlov, men at den generelle retten til organisasjonsfrihet har fulgt av de internasjonale menneskerettighetene hvorav flere ble inntatt i norsk rett gjennom menneskerettsloven i 1999³⁸. Likevel går det også frem at utvalget ikke mener at Grunnlovfesting vil endre dagens rettstilstand og derfor vil være av liten praktisk betydning³⁹. Den tilsynelatende mest sentrale effekten av inntakelsen av menneskerettighetene i grunnloven var dog at bestemmelsene da i utgangspunktet måtte antas å bli vurdert etter norsk rettskildelære og juridisk metode⁴⁰. Dette vil si at det i utgangspunktet nå ville være de norske domstolenes oppgave å tolke og utvikle bestemmelsene. Dette vil videre kunne i fremtiden svekke betydningen av praksisen til de internasjonale organer som håndhever menneskerettighetene, herunder også EMD. Utviklingen til dags dato har likevel vært en annen, og gjennomgått under.

3.2 EMKs betydning ved tolkningen av Grunnloven

Ved inntakelsen av menneskerettsloven i 1999 oppsto spørsmålet om hvordan domstolene skulle anvende bestemmelsene som nå var blitt inkorporert i norsk rett. Dette ble besvart i Rt. 2000 s.996 (heretter Bøhler-dommen).

Det ble her slått fast at «... norske domstoler ved anvendelsen av EMK skal benytte de samme tolkningsprinsipper som EMD ...». Samtidig er det «... EMD som i første rekke har til oppgave å utvikle konvensjonen», men at det innenfor den metode EMD bruker også er mulig for norske domstoler å «... bygge på tradisjonelle norske verdiprioriteringer»⁴¹. Høyesterett presiserer videre at det ikke skal foretas en for dynamisk tolkning og det skal ikke legges inn en sikkerhetsmargin for å forhindre domfellelse i EMD⁴². Etter dette har dog ikke Høyesterett stått tilbake fra å foreta en dynamisk tolkning, og det kan virke som om de nettopp har forsøkt å legge inn en slik sikkerhetsmargin⁴³. Eksempler på dette kan en se i for eksempel dommen Rt. 2002 s.557 om dobbelstraff og i Rt. 2005 s.833 om uskyldspresumsjonen. Begge dommene inneholdt typetilfeller som ikke var besvart av EMD.

³⁸ Dok. Nr. 16 (2011-2012) s. 163

³⁹ Op.cit. s. 165

⁴⁰ Jens Edvin Skoghøy, «Menneskerettighetenes stilling etter grunnloven», *Lov og rett*, 2015 s. 195-196 (s. 196)

⁴¹ Op.cit. s. 1007-8

⁴² Op.cit.

⁴³ Tor- Inge Harbo, «Grunnlovens autonomi: om forholdet mellom nasjonale og internasjonale menneskerettigheter», *Lov og rett*, 2018 s.537-557 (s. 542)

I den førstnevnte ble Høyesteretts syn på saken bekreftet i en senere dom i EMDs dom 2. juli 2002 *Goktan mot Frankrike*. I den andre dommen åpnet EMD for unntaket som ikke ble anvendt av Høyesterett i EMD dom 30. august 2011 *G. mot Storbritannia*. Høyesterett har siden presisert tolkningsregelen fra Bøhler-dommen noe i Rt. 2010 s.202, hvor det ble fastslått at dersom en konvensjonsbestemmelse skal kunne tilsidesette en norsk regel må den kunne forankres i praksis knyttet til konvensjonen⁴⁴. Det er etter dette trygt å si at EMDs praksis har hatt en svært sentral posisjon i norsk rett.

Ved inntakelsen av menneskerettighetskapittelet i Grunnloven ble det av Lønning-utvalget foreslått inntatt en bestemmelse som muliggjorde en forholdsmessighetsbegrensning i de inntatte menneskerettighetene. Denne bestemmelsen ble ikke fremmet av Kontroll- og konstitusjonskomiteen. Kort tid etter vedtakelsen av de nye grunnlovsbestemmelsene innfortolket Høyesterett i Rt. 2014 s.1105 avs. 28 likevel en slik forholdsmessighetsbegrensning. Høyesterett kom her frem til at

«... hvorvidt en lov griper inn i privat- og familielivet, hjemmet, kommunikasjonen eller den personlige integritet, er forenelig med §102, beror også på om loven ivaretar et legitimt formål og er forholdsmessig».

Vilkårene som legges frem er tydelig inspirert av EMK. Det ble i 2016 på nytt fremmet et forslag til en lovfesting av forholdsmessighetsbegrensning. Bestemmelsen ble nedstemt av Stortinget og ble derfor heller ikke denne gangen inntatt. Kontroll- og konstitusjonskomiteen uttalte i dette tilfellet at EMDs forholdsmessighetsvurdering ikke kunne legges til grunn da denne ble anvendt ut fra et individperspektiv. Komiteen uttaler i sin vurdering at

«Flertallet finner ikke henvisningen til EMK veiledende for denne drøftelsen, da EMK ivaretar individvernet gjennom et lovfestet proporsjonalitetsprinsipp som anvendes av domstolene ut fra et individperspektiv, og hvor det over tid er utviklet en tilhørende rettsdogmatikk om inngrepets karakter, hvor nødvendig det er i forhold til hva som oppnås og om alternative løsninger finnes, som gir mindre effekter av inngrepet i den beskyttede interesse».⁴⁵

⁴⁴ Jan Fougner, *Norsk Arbeidsrett – Styringsrett, samarbeid og arbeidstakervern*, Oslo 2019 s. 273

⁴⁵ Innst. 165 S (2015-2016) s. 12

Tor-Inge Harbo argumenterer for at disse uttalelsene taler for at Stortinget har forutsatt at Høyesterett i større grad skal ta hensyn til «samfunnets interesser» i sine vurderinger av de nye grunnlovsbestemmelsene⁴⁶. Dette synet har dog blitt kritisert av Michael Reiertsen⁴⁷.

Etter vedtakelsen av menneskerettskapittelet i Grunnloven var det, som nevnt ovenfor, lagt til rette for at vurderinger av menneskerettighetene i større grad kunne komme «innenfra» slik at en vurdering av et eventuelt brudd på menneskerettighetene inntatt i Grunnloven skulle begynne i den aktuelle Grunnlovsbestemmelsen. Lønning-utvalget uttaler i forbindelse med tolkningen av de nye Grunnlovsbestemmelsene at det kan være på sin plass å fremheve at de internasjonale håndhevingsorganene har gått for langt eller at de ennå ikke har etablert en sikker og entydig praksis på området, men uansett bør praksis fra disse organene alltid vurderes⁴⁸. Videre sier utvalget at

«Den foreliggende tolkningspraksis, der ulike kilder, som Grunnlovens tekst og forarbeider, reelle hensyn, rettspraksis og internasjonale rettskilder benyttes ved tolkning, har så langt ikke avstedkommet problemer som Høyesterett ikke har vært i stand til å løse».⁴⁹

Utvalget legger i så måte den juridiske metode og de ordinære rettskildene til grunn ved tolkning av bestemmelsene. Det fremgår av Høyesteretts praksis at Høyesterett i de aller fleste tilfeller ved vurdering av de nye Grunnlovsbestemmelsene tar et klart utgangspunkt i EMK, og deretter bruker EMDs metode og praksis slik som fastsatt i Bøhler-dommen⁵⁰. Noen enkeltuttalelser om hvordan grunnlovsbestemmelsene skal tolkes har Høyesterett kommet med. I Rt. 2015 s.93 avs. 57 uttales det i forbindelse med Grunnlovens §102 at bestemmelsen skal tolkes i lys av de folkerettslige forbildene, men at det er Høyesteretts ansvar å tolke, avklare og utvikle Grunnlovens menneskerettsbestemmelser. I tillegg til dette uttaler Høyesterett at fremtidig praksis fra de internasjonale håndhevingsorganene ikke har samme

⁴⁶ Tor- Inge Harbo, «Grunnlovens autonomi: om forholdet mellom nasjonale og internasjonale menneskerettigheter», *Lov og rett*, 2018 s.537-557

⁴⁷ «Prinsipielt uprinsipiell – når Høyesterett er prinsipiell uten å ville være det», *Lov og rett*, 2019 s.416-435 (s. 419)

⁴⁸ Dok. Nr. 16 (2011-2012) side 90

⁴⁹ Op.cit.

⁵⁰ Michael Reiertsen «Prinsipielt uprinsipiell – når Høyesterett er prinsipiell uten å ville være det», *Lov og rett*, 2019 s.416-435 (s. 421)

prejudikatsvirkning ved grunnlovstolkningen som praksis fra før vedtakelsen av de nye bestemmelsene. Denne tolkningen ble også fremmet i Holship-dommen, men da som en mer generell regel også for de øvrige bestemmelsene i kapittelet.

Det er verdt å merke seg at Høyesterett i HR-2018-1909-A helt tydelig ikke tar utgangspunkt i EMK, men begynner sin vurdering i Grunnlovsbestemmelsen, i dette tilfellet §96 annet ledd⁵¹. Et likt typetilfelle hadde ikke tidligere vært oppe til vurdering av EMD. Likevel kom Høyesterett i sin vurdering av om saken falt under rettigheten vernet i §96 frem til at dette ikke er tvilsomt⁵². Høyesterett anså det ikke som nødvendig å gå nærmere inn på hva som ville vært resultatet etter EMK og det er uklart om resultatet ville vært det samme⁵³. Før vedtakelsen av bestemmelsen i Grunnloven §96 annet ledd, ville Høyesterett måttet vurdert saken etter EMK og da anvendt tolkningsprinsippene som fremkommer i Bøhler-dommen⁵⁴. En kan dog, av dommen, ikke utlede noen prinsipiell veiledning for når Grunnloven skal settes i førersetet i vurderingen av menneskerettighetene.

3.3 Bemerkninger

Som det fremgår over er ikke metoden for vurderingen av de nye Grunnlovsbestemmelsene forutsigbar. Det fremstår både av praksis i Høyesterett, da særlig dommen HR-2018-1909-A, men også i litteraturen, at Grunnlovens bestemmelser i større grad forventes å ta plass i førersetet. Også av forarbeidene fremstår det at formålet med grunnlovfesting av bestemmelsene var at de skulle settes i førersetet⁵⁵. Samtidig er ikke Høyesteretts fremgangsmåte ved behandlingen av menneskerettsbestemmelsene i Grunnloven gjennomgående konsekvent. Likevel er det ikke tvilsomt at uavhengig av om en drøfting tar utgangspunkt i Grunnloven eller i EMK vil EMDs praksis, dersom slik praksis finnes, være relevant.

⁵¹ HR-2018-1909-A avs. 1

⁵² Op.cit. avs. 53

⁵³ Op.cit. avs. 52

⁵⁴ Michael Reiertsen «Prinsipielt uprinsipiell – når Høyesterett er prinsipiell uten å ville være det», *Lov og rett*, 2019 s.416-435 (s. 426)

⁵⁵ Dok. Nr. 16 (2011-2012) s.90

4 Folkeretten

4.1 Folkeretten i norsk rett

Temaet er omfavnet av flere internasjonale konvensjoner som er ratifisert av Norge. Alle disse er imidlertid ikke inkorporert og gjort til intern norsk lov. Disse konvensjonene vil likevel fortsatt være aktuelle. Hvordan konvensjonene virker inn på norsk rett gjennomgås derfor under.

Norsk rett er, som nevnt ovenfor, dualistisk. Dette vil si at folkeretten og den nasjonale retten er to separate rettssystemer hvor den nasjonale retten som utgangspunkt veier tyngst. Dersom folkeretten skal bli del av den nasjonale retten, kreves en gjennomføringsakt. Eksempler på en slik akt ser en i Rt. 1997 s.580 (s. 593) hvor Høyesterett uttaler

«Bestemmelser i menneskerettskonvensjoner Norge har ratifisert og avgjørelser av EMD kan få internrettslig virkning ved at norske lovbestemmelser uttrykkelig fastslår at lovens regler gjelder med de begrensninger som er anerkjent i folkeretten eller følger av overenskomst med fremmed stat, jf eksempelvis tvistemålsloven § 36a og straffeprosessloven § 4. Konvensjoner om menneskerettigheter, avgjørelser av EMD og anerkjente folkerettslige prinsipper kan også få internrettslig virkning fordi norsk rett antas å være i samsvar med Norges folkerettslige forpliktelser. Dersom det er en klar motstrid mellom folkerettslige bestemmelser og norsk rett, vil imidlertid utgangspunktet måtte være at den interne rett går foran».

Av uttalelsen fremgår uttrykkelig to forskjellige internrettslige virkninger. Den ene er gjennom sektormonoisme, og det andre gjennom en presumsjon om at norsk rett er forenelig med de forpliktelser som følger av folkeretten, også kalt presumsjonsprinsippet. Ved sektormonoisme inntas alle folkerettslige prinsipper som vil virke inn på det aktuelle rettsområdet. Dette gjøres ved at det inntas en lovbestemmelse som angir at loven gjelder med de begrensninger som følger av folkeretten. Eksempler på dette er som nevnt i dommen, straffeprosessloven⁵⁶ §4 og den opphevede tvistemålsloven⁵⁷ §36a (nå erstattet av tvisteloven⁵⁸ §1-2). Presumsjonsprinsippet går ut på at man ved flere tolkningsmuligheter av norsk rett,

⁵⁶ Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven)

⁵⁷ Lov 13. juli 1915 nr. 6 om rettergangsmåten for tvistemål (tvistemålsloven) (opphevd)

⁵⁸ Lov 17. juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)

velger den som er i samsvar med de relevante folkerettslige forpliktelsene. Dette innebærer at dersom det er klar motstrid mellom den norske og den folkerettslige regelen, vil den interne norske regelen gå foran. Dette fremgår av blant annet Rt. 2007 s.234 avs. 54:

«Utgangspunktet er klart nok; ratifisering av en konvensjon eller inngåelse av en traktat påfører staten en folkerettslig forpliktelse, men ved klar motstrid mellom folkerettslige bestemmelser og norsk lov, vil den interne rett gå foran. Jeg ser da bort fra tilfeller der konvensjonen er gitt stilling som norsk lov gjennom inkorporasjon, eller der loven selv bestemmer at den stå tilbake for våre traktatforpliktelser».

Likevel avdempes forskjeller betydelig ved presumsjonsprinsippet. Dette betyr dog ikke at gjennomslagskraften vil være den samme for alle folkerettslige forpliktelser. Dette følger av Rt. 2000 s. 1811 (s. 1826)

«Gjennomslagskraften av [presumsjonsprinsippet] vil være avhengig av karakteren av de aktuelle folkerettslige forpliktelser og av hvilket rettsområde som den nasjonale rettsregel er knyttet til ... Den norske rettsregel vil yte liten motstand hvis det er tale om konflikt med en folkerettslig forpliktelse som gir borgerne beskyttelse mot inngrep fra det offentlige, mens motstanden vil være større der en slik forpliktelse griper inn i private rettsforhold».

Dommen slår fast at det vil være avgjørende hvilken karakter regelen har. En regel som verner om borgerne vil ifølge Høyesterett vekte tyngre enn en regel som griper inn i det private rettsforhold. Forpliktelser som følger av de internasjonale menneskerettighetskonvensjonene må en således, med bakgrunn i dommen, kunne anta har stor gjennomslagskraft i møte med en norsk regel.

Videre har Høyesterett også formået myndighetene til å utøve sin skjønnsutøvelse i tråd med de folkerettslige rammene, uavhengig av internrettslig gjennomføring. Dette følger blant annet av, Rt. 1982 s.241, Rt. 1994 s. 1244 og Rt. 1996 s.551⁵⁹.

Konvensjoner gjennomføres i norsk rett ved passiv transformasjon, aktiv transformasjon og ved inkorporasjon. Ved passiv transformasjon konstateres norsk rett i harmoni med kravene som følger av den ratifiserte konvensjonen. Ved aktiv transformasjon gjennomføres

⁵⁹ Finn Arnesen og Hilde K. Ellingsen, *ILOs kjernekonvensjoner i menneskerettsloven*, Oslo 2017 s. 63-64

konvensjonen i norsk rett ved at det vedtas en lov eller enkeltstående lovbestemmelse som innfrir de forpliktelser som følger av konvensjonen. Inkorporasjon foretas ved at det vedtas en lov som gir konvensjonen direkte anvendelse i norsk rett. Eksempler på dette finner en i EØS-loven, som inkorporerer EØS avtalen inn i norsk rett, og i menneskerettsloven.

Menneskerettsloven inkorporerer flere sentrale menneskerettskonvensjoner, deriblant EMK, ØSK og SP. Menneskerettsloven gir også etter §3 disse reglene forrang ved eventuell motstrid med øvrige norske regler⁶⁰.

Med hensyn til den negative organisasjonsfriheten er som nevnt EMK, ØSK og SP inkorporert gjennom menneskerettsloven. Konvensjonenes aktuelle bestemmelser innenfor den negative organisasjonsfriheten vil således kunne få direkte virkning i norsk rett. I tillegg til dette er ILOs konvensjoner nr. 87 og nr. 98 og Den reviderte europeiske sosialpakt, ratifisert av Norge. Disse konvensjonene vil derfor kunne påvirke norsk rett gjennom presumsjonsprinsippet.

4.2 ILO konvensjoner og protokoller

Den internasjonale arbeidsorganisasjonen ble opprettet i 1919 som et ledd av Versaillestraktaten⁶¹ og er i dag FNs særorganisasjon for arbeidslivet. Per i dag har ILO ratifisert 189 konvensjoner og seks protokoller hvorav Norge har ratifisert henholdsvis 110 konvensjoner og tre protokoller. ILO har en trepartskultur hvor arbeidsgiver, arbeidstaker og myndighetene deltar på lik linje i både utformingen og håndhevelsen av konvensjonene. ILO har åtte kjernekonvensjoner som alle er ratifisert av Norge. Kjernekonvensjonene kan deles i fire kategorier, forbud mot barnearbeid (ILO konvensjon nr. 138 og nr. 132), forbud mot diskriminering (ILO konvensjon nr. 100 og nr. 111), forbud mot tvangsarbeid (ILO konvensjon nr. 29 og nr. 105) og rett til organisasjonsfrihet og kollektive forhandlinger (ILO konvensjon nr. 87 og 98)⁶².

ILO har ingen egen domstol og kontrollen av gjennomføringen av konvensjonene gjennomføres i hovedsak gjennom periodiske rapporter inngitt av medlemstatene som så i sin tur vurderes av ILOs ekspertkomite⁶³. Den internasjonale domstolen har også kompetanse til

⁶⁰ Op.cit. s.7

⁶¹ Se <https://snl.no/Versailles-traktaten>

⁶² Finn Arnesen og Hilde K. Ellingsen, *ILOs kjernekonvensjoner i menneskerettsloven*, Oslo 2017 s.6

⁶³ Om ILOs ekspertkomite se <https://www.regjeringen.no/no/tema/utenriksaker/menneskerettigheter/-ilos-menneskerettighetssystem/id447081/>

å avgjøre, med bindende virkning, hvordan konvensjonen skal forstås, jf. ILOs konstitusjon art. 37. På organisasjonsfrihetens område finnes det dog en særskilt prosedyre gjennom Komiteen for organisasjonsfrihet som består av ni medlemmer; tre fra hver av regjeringen, arbeidstakerne og arbeidsgiverne. Komiteen behandler klager fra arbeidstaker- eller arbeidsgiverorganisasjoner som mener at en stat har brutt en forpliktelse som følger av en av de to konvensjonene, og leverer deretter en innstilling til ILOs styre⁶⁴.

4.2.1 ILO om organisasjonsfrihet

En av kjerneverdiene til ILO er som nevnt ovenfor organisasjonsfriheten. Disse verdiene utspiller seg i to konvensjoner, ILO konvensjon nr. 87 og nr. 98. ILO konvensjon nr. 87 beskytter rettighetene ved opprettelse av organisasjoner og beskyttelse av organisasjonsretten. Herunder f.eks. retten til å opprette, danne og slutte seg til forbund og hovedorganisasjoner (art. 5 og 6) og organisasjoners rett til autonomi og frihet fra myndighetenes innblanding (art. 3). ILO konvensjon nr. 98 beskytter rettigheten ved gjennomføringen av organisasjonsretten og retten til å føre kollektive forhandlinger. Som tidligere nevnt forvaltes regelverket av en egen komite, Organisasjonskomiteen. Komiteens praksis er samlet i «Compilation of decisions of the Committee on Freedom of Association» (heretter «compilation»), hvor nyeste utgave ble utgitt i 2018. Med hensyn til den negative organisasjonsretten, fremkommer denne ikke av konvensjonens ordlyd. Rettigheten er likevel innfortolket gjennom konvensjonens praksis. Dette kommer frem i «compilation» punkt 549 (s.101). Komiteen har godtatt «closed shop»-praksis så lenge dette er lovlig, men ikke lovpålagt:

«A distinction should be made between union security clauses allowed by law and those imposed by law, only the latter of which appear to result in a trade union monopoly system contrary to the principles of freedom of association».⁶⁵

På dette punktet overlates dermed vurderingen av lovligheten i stor grad til konvensjonsstatene⁶⁶. I tilfeller hvor medlemskap i en organisasjon er et vilkår for ansettelse, kan dette likevel utgjøre diskriminering, men kun i tilfeller hvor medlemskap pålegger

⁶⁴ Finn Arnesen og Hilde K. Ellingsen, *ILOs kjernekonvensjoner i menneskerettsloven*, Oslo 2017 s.8

⁶⁵ Compilation of decisions of the committee on freedom of association punkt 551 (s.102)

⁶⁶ Op.cit. punkt 364-366 (s.77)

urimelige byrder⁶⁷. ILO skiller seg her fra EMK art. 11s hvor «closed shop»-avtaler gjennom praksis har blitt vurdert som i strid med konvensjonen (se seksjon 5.4).

ILO konvensjonene verner særlig om de kollektive delene av organisasjonsfriheten. Herunder retten til arbeidskamp og kollektive forhandlinger. Retten til arbeidskamp fremgår dog ikke eksplisitt av konvensjonene, men har blitt innfortolket gjennom praksis.

Håndhevingsorganene uttaler her at dette er en logisk konsekvens av organisasjonsfriheten og retten til kollektive forhandlinger. Det foreligger dog enkelte begrensninger i retten til streik, som f.eks. i nødstilfeller eller der hvor streik vil ramme særlig viktige tjenester i samfunnet⁶⁸.

4.3 FNs øvrige konvensjoner

I tillegg til ILO konvensjonene dekker også FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter og FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter organisasjonsfriheten.

Den aktuelle bestemmelsen i SP er art. 22; bestemmelsen verner eksplisitt om den positive organisasjonsfriheten. Bestemmelsens tredje ledd viser videre til ILO konvensjon nr. 87, med henvisning til at stater som har ratifisert denne ikke kan treffe lovgivningstiltak eller anvende loven på en måte som innebærer et inngrep i ILOs konvensjon nr. 87 (SP art.22 nr.3).

Artikkel 8 regulerer organisasjonsfriheten i ØSK, første ledd bokstav a) verner om retten til organisasjonsfrihet, mens bokstav b) og c) verner om handlingsrommet til fagforeninger.

Bokstav d) verner om retten til streik, denne delen av bestemmelsen er ratifisert med reservasjon av Norge. Reservasjonen er begrunnet i praksisen med tvungen lønnsnemnd som bestemmelsen ble vurdert som uforenelig med. ØSK art. 8 nr. 3 er likelydende med SP art. 22 nr. 3. Både SP og ØSK overlater mye av reguleringen av foreningsfriheten på arbeidsrettens område til ILO⁶⁹.

4.4 Den reviderte europeiske sosialpakten

Den reviderte europeiske sosialpakten er en konvensjon som verner fundamentale sosiale og politiske rettigheter. Denne erstatter gradvis den opprinnelige europeiske sosialpakten som ble ratifisert i 1961. Den reviderte versjonen ble adoptert i 1996. Bestemmelsen som verner om organisasjonsfriheten er uendret og tidligere praksis er derfor fortsatt relevant. Konvensjonen er del av konvensjonssystemet under Europarådet, som også inneholder EMK. Overholdelse

⁶⁷ Op.cit. punkt 368 (s.77)

⁶⁸ Finn Arnesen og Hilde K. Ellingsen, *ILOs kjernekonvensjoner i menneskerettsloven*, Oslo 2017 s. 38-39

⁶⁹ Op.cit. s.30-31

av konvensjonen overvåkes av den europeiske sosialrettkomite, som behandler klager og de innsendte rapporter som statene må levere. Komiteens vurderinger av rettstilstanden i landene samles regelmessig i en tekstsamling, hvor den siste versjonen i skrivende stund ble oppdatert 1. januar 2015⁷⁰. Med hensyn til organisasjonsfriheten reguleres dette i art. 5 og art. 6 av RSP. Artikkel 5 regulerer retten til å organisere seg, mens art. 6 regulerer retten til kollektive forhandlinger. Det er da særlig art. 5 som er relevant med hensyn til den negative organisasjonsretten. Av interesse i tekstsamlingen er komiteens vurdering av omfanget av regelen, utgitt som veiledning for statenes innrapportering. Det fremgår av denne uttalelsen at regelen omfatter både den negative og den positive organisasjonsfriheten⁷¹. Komiteen utgir også en egen samling av vurderinger av praksis, i forbindelse med klagebehandling; «Digest of the Case Law of the European Committee of Social Rights», oppdatert 31 desember 2018. Det fremgår her igjen, at art. 5 også omfatter retten til å forbli uorganisert og at all form for tvang til medlemskap er uforenelig med konvensjonen. I denne sammenheng uttaler komiteen at

«To secure this freedom, domestic law must clearly prohibit all pre-entry or post-entry closed shop clauses and all union security clauses (including automatic deductions from the wages of all workers, whether union members or not, to finance the trade union acting within the company)».⁷²

Av dette fremstår det som all tariffavgift vil være i strid med konvensjonen. Her viser komiteen til avgjørelsen i Complaint No 12/2002 Confederation of Swedish Enterprises v Sweden avs. 42. Uttalelsene i denne avgjørelsen tilsier likevel at slike avgifter kan være lovlige, dette fremgår av avgjørelsens avs. 41

«Consequently, the Committee considers that the payment of a fee to the trade union for financing its activity of wage monitoring cannot be regarded in itself as unjustified».

⁷⁰ <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter>

⁷¹ European Social Charter Collected texts (7th edition) s.226 og 280

⁷² Digest of the Case Law of the European Committee of Social Rights s.94-95

I denne saken kom komiteen likevel frem til at avgiften var i strid med art. 5 da det ikke var klart hva arbeidstakerforeningen brukte avgiften på, og da inntektene fra avgiften ikke ble holdt adskilt fra foreningens øvrige inntekter.

En kan således si at standpunktet til komiteen, med hensyn til dette spørsmålet, er noe uklart. Det er derfor noe usikkert hvordan komiteen ville løst denne saken i dag. Det kan argumenteres for at det vil være naturlig å ta utgangspunkt i uttalelsene i «Digest of the Case Law of the European Committee of Social Rights» da dette er den nyeste utgivelsen.

5 EMD og organisasjonsfriheten

Den europeiske menneskerettskonvensjonen verner om de grunnleggende menneskerettighetene og er ratifisert av samtlige medlemsland i Europarådet. Konvensjonen ble ratifisert av Norge i 1952 og trådte i kraft i 1953. EMK er det menneskerettighetsinstrumentet som har størst innvirkning på norsk rett. Dette mye grunnet det velutviklede håndhevingsystemet konvensjonen har i den europeiske menneskerettsdomstolen⁷³. Den europeiske menneskerettskommisjonen gransket også klager over brudd på EMK frem til en omorganisering i 1998 hvor den ble inkorporert i EMD, enkelte av dennes avgjørelser nevnes i det følgende.

Forenings- og forsamlingsfriheten er vernet av art. 11 nr. 1:

«Enhver har rett til fritt å delta i fredelige forsamlinger og til frihet til forening med andre, herunder rett til å danne og slutte seg til fagforeninger for å verne sine interesser».

Bestemmelsen verner etter ordlyden kun den positive siden ved organisasjonsfriheten. Som nevnt ovenfor (se seksjon 2) var det heller ikke meningen at den negative organisasjonsfrihet skulle falle under bestemmelsen. Likevel har EMD gjennom sin tolkning av EMK utvidet omfanget av bestemmelsen til også å dekke den negative siden. Denne utviklingen har tatt tid og i realiteten ble ikke rettigheten ettertrykkelig fastslått av domstolen før i EMDs dom 30. juni 1993 *Sigurdur A. Sigurjónsson mot Island*. EMD har imidlertid både før og etter dette

⁷³ https://snl.no/Den_europeiske_menneskerettskonvensjon#-Gjennomf%C3%B8ringen_av_EMK_i_norsk_rett

behandlet flere klager med hensyn til den negative organisasjonsretten, disse gjennomgås under.

5.1 EMDs dom 13. august 1981, Young, James og Webster mot Storbritannia

Som nevnt ovenfor anvendte EMD for første gang EMK art. 11 på det negative aspektet av organisasjonsfriheten i saken Young, James og Webster mot Storbritannia, også kalt British rail-saken. Saken omhandlet tre tidligere ansatte i British railways board. De tre ble sparket etter at selskapet de jobbet for inngikk en tariffavtale som forpliktet de ansatte å melde seg inn i en av tre fagforeninger. Hvilke av de tre fagforeningene de kunne melde seg inn i var avhengig av hvilken stilling de hadde. En av klagerne hadde eksempelvis kun adgang til en av de tre fagforeningene. To av klagerne ønsket ikke medlemskap da de var uenige i det politiske synet til fagforeningene de hadde mulighet til å bli medlem av. Den ene av de to var også motstander av fagforeninger og deres virke mer generelt. Den siste av de tre klagerne var i prinsippet villig til å bli med i en av foreningene, men var usikker på om dette lønnet seg for han. Han motsatte seg også det faktum at medlemskapet ble tvunget på han.

EMD begynner sin vurdering med først å slå fast at det ikke er nødvendig å vurdere om det foreligger en negativ side av vernet om organisasjonsfrihet for å løse saken. De nevner dog at

«... the right to form and to join trade unions is a special aspect of freedom of association ... it adds that the notion of a freedom implies some measure of freedom of choice as to its exercise».⁷⁴

Dette synspunktet trekkes så frem mot det faktum at det ved vedtakelsen av FNs menneskerettserklæring ikke ble inntatt et vern også av den negative foreningsfriheten. Med dette kommer EMD frem til at dette ikke kan bety at det negative aspektet ved foreningsfriheten faller fullstendig utenfor art. 11. Ut fra dette trekker EMD den konklusjon at dersom art. 11 tillot tvang til medlemskap i en gitt forening uavhengig av styrken av tvang ville dette «... strike at the very substance of the freedom it is designed to guarantee ...»⁷⁵. EMD utleder med dette vilkåret om at dersom tvangen til medlemskap «strike at the very

⁷⁴ EMDs dom 13. august 1981 *Young, James og Webster mot Storbritannia* avs. 52

⁷⁵ Op.cit.

substance of the freedom it is designed to guarantee» vil dette utgjøre et brudd på art. 11. Ved vurderingen av graden av tvang legger EMD vekt på konsekvensen av å ikke gi etter for kravet. Det fremmes at dersom en antar at det negative vernet av foreningsfriheten ikke veier like tungt som det positive, vil tvangen ikke alltid være i strid med art. 11. I denne saken mente EMD at

«... a threat of dismissal involving loss of livelihood is a most serious form of compulsion and, in the present instance, it was directed against persons engaged by British Rail before the introduction of any obligation to join a particular trade union. In the Court's opinion, such a form of compulsion, in the circumstances of the case, strikes at the very substance of the freedom guaranteed by Article 11 (art. 11). For this reason alone, there has been an interference with that freedom as regards each of the three applicants».⁷⁶

Det vektlegges her både det faktum at nektelse ville medføre tap av levebrød og at klagerne var ansatte ved British Rail før innførselen av «closed shop»-avtalen. EMD fremhever også at art. 11 i denne sak, må vurderes i lys av den personlige autonomi som er beskyttet gjennom art. 9 og 10.

Denne saken representerer første gang EMD kom frem til at en «closed shop» avtale konstituerte brudd på foreningsfriheten i art. 11. Saken har blitt referert til i de fleste saker behandlet av EMD om brudd på den negative organisasjonsfriheten i art. 11. EMD utleder i dommen en læresetning for vurdering av hvorvidt et inngrep som dette er i strid med art. 11: «Strikes at the very substance of the freedom guaranteed by art. 11». Læresetningen er imidlertid vag og danner i realiteten ingen reelle retningslinjer for når en står ovenfor et brudd av art. 11. EMD er også forsiktig med å fremme den negative foreningsfriheten som en generell regel. Det vektlegges også at art. 11 i denne saken skal vurderes i lys av de personlige friheter som er beskyttet gjennom art. 9 og 10. EMD er her likevel klar på at dette ikke er en generell regel, men et særlig vurderingsmoment i denne sak.

5.2 EMDs dom 30. juni, 1993 Sigurdur A. Sigurjónsson mot Island

Saken omhandlet en islandsk taxisjåfør som anførte brudd på art. 11 som følge av tvunget medlemskap i en forening for å motta taxilisens. Organisasjonen som klageren måtte melde

⁷⁶ Op.cit. avs. 55

seg inn i administrerte tildelingen av taxilisensene og gjennomførte i tillegg enkelte andre kontrollerende tiltak på vegne av staten i denne forbindelse. Klager var oppmerksom på vilkåret om medlemskap allerede før han søkte om taxilisen og godtok også først kravet om medlemskap i organisasjonen. Etter en tid bestemte klager seg for å slutte å betale medlemsavgiften da han ikke var enig i de politiske målene som var oppstilt i vedtektene til organisasjonen. Organisasjonen rådet klager til å gjenoppta betalingen, noe han nektet, og viste til at han kun hadde godtatt vilkåret om medlemskap da han var avhengig av inntekten og derfor ikke hadde ønsket å få prøvd hans rettigheter til å stå utenfor på det daværende tidspunkt. Organisasjonen svarte med å frata vedkommende lisensen. Saken gikk så gjennom det islandske rettssystemet hvor den islandske høyesterett til slutt fastslo at klageren ikke hadde rett til å stå utenfor fagforeningen, men kun en rettighet til å være en del av en. Som en reaksjon på dommen vedtok det islandske parlamentet også en lov som påbød taxisjåfører medlemskap i foreningen. Etter dette følte klager seg tvunget til påny å melde seg inn i foreningen, noe han også gjorde.

EMD begynte gjennomgangen av saken med å vurdere om organisasjonen i saken var en fagforening. Dette gjorde de da det ble anført av staten at art. 11 ikke gjaldt, med bakgrunn i at organisasjonen i dette tilfellet ikke var en fagorganisasjon, men heller en offentlig institusjon som gjennomførte enkelte lovbestemte oppgaver. Staten påpekte også at organisasjonen representerte lisenshavere som i praksis var eiere av sine egne virksomheter og ikke representerte arbeidstakere i konflikt med sine arbeidsgivere. Retten sier at det faktum at organisasjonen gjennomfører enkelte oppgaver for det offentlige ikke er nok til at den skal anses som en offentlig institusjon. Organisasjonen var opprettet privat og hadde som sine grunnmål å fremme sine medlemmers interesser. EMD avslutter denne drøftingen med å slå fast at det ikke er nødvendig å klargjøre om organisasjonen er en fagforening eller ei, art. 11 får anvendelse uansett.

Videre vurderer EMD om kravet til medlemskap representerer et brudd på art. 11. I sin vurdering trekker de også her, som i British rail-saken, inn en gjennomgang av det faktum at det negative aspektet ved organisasjonsfriheten i arbeidslivet ikke ble inntatt i FNs menneskerettskonvensjon. Kommisjonen mente at dette ikke betydde at en slik rettighet ikke eksisterte, men at det ville være opp til konvensjonens institusjoner å definere om den

negative retten falt under art. 11, og i så fall hvor omfattende vernet ville være⁷⁷. EMD trekker også inn praksis fra den europeiske sosialpakt og ILO konvensjon nr. 87, og konkluderer med at «closed shop»-praksis er i strid med begge konvensjonene. Med bakgrunn i dette og kommisjonens uttalelser kommer EMD frem til at:

«In this connection, it should be recalled that the Convention is a living instrument which must be interpreted in the light of present-day conditions ... Accordingly, Article 11 (art. 11) must be viewed as encompassing a negative right of association. It is not necessary for the Court to determine in this instance whether this right is to be considered on an equal footing with the positive right».⁷⁸

Videre i sin vurdering av denne konkrete saken trekkes det frem at det her var snakk om en lov som påla klageren å melde seg inn i en organisasjon. Slike tvingende lover eksisterte ikke i majoriteten av andre konvensjonsland. EMD uttaler også at mens det i British rail-saken ble vektlagt at klagerne hadde begrenset valgmulighet, har klageren i dette tilfellet ingen valgmuligheter. Selv om klager visste om kravet til medlemskap da han søkte om lisensen, mener EMD at tvangen likevel fremstår som så belastende at det er nok til å konstituere et brudd på art. 11, og konkluderer med at

«Such a form of compulsion, in the circumstances of the case, strikes at the very substance of the right guaranteed by Article 11 (art. 11) ...».⁷⁹

Domstolen slår også fast at art. 11 kan «... in the circumstances, be considered in the light of Articles 9 and 10 ...».⁸⁰

EMD går her utvilsomt lengre enn i EMDs dom 13. august 1981 *Young, James og Webster mot Storbritannia* (heretter British rail-dommen), og definerer tydelig den negative organisasjonsretten inn under art. 11. Dette gjør EMD gjennom tolkningsprinsippene som sier at konvensjonen er et «living instrument» som skal tolkes i lys av «present-day conditions». En vektlegger også det faktum at det er økende konsensus blant øvrige Europaråd-land om at også den negative organisasjonsretten må vernes. EMD anvender fortsatt den samme læresetningen som ble utarbeidet i British Rail-dommen. Selv om det tydelig fremgår at art.

⁷⁷ EMDs dom 30. juni 1993 *Sigurður A. Sigurjónsson mot Island* avs. 35

⁷⁸ Op.cit.

⁷⁹ Op.cit. avs. 36

⁸⁰ Op.cit. avs. 37

11 også inneholder et vern av den negative organisasjonsretten, går ikke EMD inn på omfanget av dette og dens forhold til vernet av den positive organisasjonsretten. Det skal også nevnes at EMD igjen trekker frem at art. 11 kan, i noen tilfeller, vurderes i lys av art. 9 og 10 som beskytter personlige autonomi.

5.3 EMDs dom 25. april 1996, Gustafsson mot Sverige

Saken omhandler en konflikt mellom en restaurant som ikke var organisert gjennom en arbeidsgiverorganisasjon, og derfor ikke var en del av en kollektiv avtale, og en fagforening. Som følge av en klage fra en ansatt som var organisert i fagforeningen, ble restauranteieren oppsøkt av foreningen med et ønske om at han enten meldte seg inn i arbeidsgiverorganisasjonen eller inngikk en substituttavtale med fagforeningen hvor han forpliktet seg til å følge den gjeldende tariffavtalen. På det tidspunktet eieren ble oppsøkt av fagforeningen var den ansatte som hadde tatt opp saken ikke lenger ansatt. Restauranteieren motsatte seg medlemskapet utfra personlige politiske oppfatninger, og ønsket ikke medlemskap i en kollektiv avtale. Dette resulterte i at fagforeningen opprettet en blokade mot restauranten. I dette lå det at restauranten ikke lenger fikk leveringer o.l. Eieren mente at hans arbeidsvilkår var mer fordelaktig enn de som fulgte av den kollektive avtalen, men dette ble bestridt av fagforeningen. Kun en av de ansatte var på dette tidspunktet organisert i fagforeningen, og vedkommende mente at blokaden ikke var nødvendig da arbeidsforholdene ikke var kritikkverdige. Flere av de øvrige ansatte mente også at deres negative organisasjonsrett var krenket da fagforeningen ønsket å frata dem deres personlige forhandlingsforhold med eieren. Kommisjonen kom frem til at forholdene i saken utgjorde et brudd på den negative organisasjonsfriheten. De vurderte dog ikke nye bevis som angivelig tilsa at de ansatte ikke hadde bedre vilkår enn de som fulgte av den kollektive avtalen. EMD kom gjennom sin vurdering frem til at de kunne vurdere de nye bevisene i sin gjennomgang av saken.

EMD begynner sin gjennomgang med å vurdere om art. 11 kan anvendes på slike forhold som i denne saken. Klager var ikke tvunget til å bli medlem av en organisasjon men hadde gjennom godtakelsen av avtalen med fagforeningen blitt en del av de kollektive

forhandlingene, noe klager ikke ønsket. EMD mener at det derfor ville vært «... artificial and formalistic to deny that his negative freedom of association had been affected».⁸¹

Videre vurderer EMD om det presset som har blitt påført klager kan regnes som et brudd på art. 11. EMD mener at dersom forholdene skal regnes som et brudd må presset som påføres klager være av betydelig styrke. Presset må også betydelig forringe nytelsen av organisasjonsfriheten, et økonomisk tap eller tvungen fravikelse fra politiske overbevisninger vil ikke være nok for å utgjøre et brudd på art. 11. I forlengelsen av dette slår EMD fast at som følge av stor variasjon mellom statenes systemer for kollektive forhandlinger bør staten, som står situasjonen nærmest, «... enjoy a wide margin of appreciation in their choice of the means to be employed.»⁸². EMD la også vekt på at fagforeningen beskyttet sine interesser siden eier kunne oppnå en fordel ved å tilby dårligere lønnsvilkår. Fagforeningenes posisjon i Sverige ble også vektlagt – 85% av arbeidstakere var medlem av fagforeninger og 90% av arbeidsmarkedet var dekket av tariffavtaler. Den «svenske modellen» besto av lite lovgivning på arbeidsavtaler noe som gjorde at en var avhengig av tariffavtaler. Retten mente også at klager ikke hadde fremlagt tilstrekkelig bevis på at hans arbeidsavtale var mer fordelaktig enn den som fulgte av den kollektive avtalen. EMD kom med dette frem til at det ikke forelå et brudd av den negative organisasjonsfriheten. Saken ble avgjort med 12 stemmer mot at det var brudd på bestemmelsene, og 7 stemmer for.

Da EMD kom frem til at det ikke forelå brudd av art. 11, er ikke denne saken like viktig i utviklingen av den negative organisasjonsfriheten. EMDs flertall går i sin vurdering langt for å beskytte interessene til fagforeningen og statens skjønnsmargin. Dommen endte i dissens hvor mindretallet hadde ulike syn på saken. Særlig et av disse synene fremstår som interessant og gjennomgås under.

5.3.1 Dissens

De dissenterende dommerne mente på sin side at det ikke var grunnlag for å vurdere de nye bevisene som var fremlagt av staten. De tok derfor utgangspunkt i de fakta som kommisjonen hadde tatt utgangspunkt i. I dette lå det at arbeidsavtalene var mer lønnsomme enn de i tariffavtalen. De dissenterende mente videre at det i denne saken oppsto en konflikt mellom to

⁸¹ EMDs dom 25. april 1996 *Gustafsson mot Sverige* avs. 43

⁸² Op.cit. avs.45

interesser – den positive siden av foreningsfrihet hos fagforeningen og den negative siden hos klager. I de dissenterende syn var det nødvendig å besvare spørsmålet som ble lagt åpent i EMDs dom 30. juni 1993 *Sigurdur A. Sigurjónsson mot Island*, nemlig omfanget av den negative organisasjonsfriheten. Med dette kom de frem til at

«The Convention purports to lay down fundamental rights of the individual and to furnish the individual an effective protection against interferences with these rights. Therefore, once it is recognised that Article 11 (art. 11) encompasses a negative as well as a positive freedom of association, the negative freedom should in principle prevail in a conflict between them».⁸³

Mindretallet er her veldig klar på at dette kun er «in principle» og at det må vektlegges om det er den negative organisasjonsretten til en ansatt eller en arbeidsgiver som er på spill. Videre mener de at det er nødvendig å erstatte «striking-at-the-very-substance-of-the-right-guaranteed-by-Article-11»-regelen med en ny læresetning. Dette siden denne ble basert på at den negative retten ikke falt inn under art. 11. Testen bør erstattes med en som

«... better reflects the human rights ideal that the individual must in principle be free to act according to his convictions and, accordingly, be protected against having to go against those convictions as a result of constraining collective action by one or more trade unions. In this context it should be recalled that one of the objectives of freedom of association is precisely the protection of freedom of thought, conscience and religion and freedom of personal opinion ...».⁸⁴

I denne saken mener de at fagforeningens ønske om å oppnå vid organisasjonsdeltakelse og universalitet av den kollektive avtalen i seg selv ikke kan rettferdiggjøre kollektive tiltak mot en enkelt arbeidsgiver. Slike tiltak kan kun godtas dersom de er utløst av andre legale yrkesinteresser og de anvendte kollektive midlene er proporsjonale med interessene. I dette tilfellet mente mindretallet at disse vilkårene ikke var innfridd. Følgelig mente de at den negative retten burde veie tyngst i dette tilfellet.

⁸³ EMDs dom 25. april 1996 *Gustafsson mot Sverige*, Dissenting opinion of Judge Martens, joined by Judge Mather avs.8

⁸⁴ Op.cit.

Fremgangsmåten til mindretallet ovenfor representerer en vesentlig oppdatering av de vilkår som ble slått fast i British rail-dommen. Det fremstår videre som om tolkningen til mindretallet tar utgangspunkt i formålet til konvensjonen og således legger særlig vekt på den personlige autonomi som ligger i valget av organisasjon. Det faktum at den negative organisasjonsretten blir satt i førersetet fremstår også som et resultat av vektleggingen av den personlige autonomi. Dette forsterkes også av at skoen skal trykke, tilsynelatende, hos den svakeste part som, som regel, vil være individet.

5.4 EMDs dom 11. januar 2006, Sørensen og Rasmussen mot Danmark

Saken omhandlet to klager som begge var bundet av «closed shop» avtaler. En av klagerne var student og var blitt ansatt i en sesongjobb. Ved ansettelsen ble det opplyst at han var forpliktet til å melde seg inn i en bestemt fagforening (SID). Da klageren var uenig i det politiske synet til denne fagforeningen, valgte han heller å melde seg inn i en annen fagforening. Ved første lønsslipp ble klager oppmerksom på at medlemskapsavgiften ble trukket direkte fra hans lønn. Etter at han informerte sin arbeidsgiver om at han ville avslutte betalingen av medlemskapsavgift til SID, fikk han sparken.

Den andre klageren var gartner. Han hadde vært medlem av SID ved en tidligere anledning, men hadde meldt seg ut da han ikke kunne støtte deres politiske ståsted. Han hadde i stedet meldt seg inn i en annen fagforening. Etter å ha vært arbeidsløs i en periode ble klager tilbudt en jobb, men da med en arbeidsgiver som hadde inngått en «closed shop»-avtale med SID. Klager meldte seg derfor igjen inn i SID selv om han fortsatt ikke var enig i det politiske synet til organisasjonen.

Domstolen slår først fast at det eksisterer en negativ side ved foreningsfriheten og at dersom foreningsfriheten skal kunne eksistere, må det foreligge valgmulighet. Videre slår EMD med bakgrunn i dommene gjennomgått over, at press til fagforeningsmedlemskap kan være godtatt etter konvensjonen, men ikke dersom presset innebærer

«... such compulsion which, in the circumstances of the case, strikes at the very substance of the freedom of association guaranteed by Article 11 ...».⁸⁵

⁸⁵ EMDs dom 11. januar 2006 *Sørensen og Rasmussen mot Danmark* avs. 54

EMD trekker også frem at det i denne sammenheng også må tas hensyn til

«... protection of personal opinions guaranteed by Articles 9 and 10 of the Convention is one of the purposes of the guarantee of freedom of association, and that such protection can only be effectively secured through the guarantee of both a positive and a negative right to freedom of association ...».⁸⁶

Hvor omfattende vernet av den negative organisasjonsfriheten er slås ikke fast, heller ikke hvordan dette vernet står i forhold til vernet av den positive organisasjonsfriheten. Det utelukkes likevel ikke at disse kan ha et likestilt vern og EMD kommer frem til at

«The Court does not in principle exclude that the negative and the positive aspects of the Article 11 right should be afforded the same level of protection in the area under consideration. However, it is difficult to decide this issue in the abstract since it is a matter that can only be properly addressed in the circumstances of a given case».⁸⁷

Med hensyn til «closed shop»-avtaler kommer EMD frem til at en ikke kan forvente at en arbeidstaker frasier seg sin rett til negativ organisasjonsfrihet dersom vedkommende har kjennskap til vilkåret om fagforeningsmedlemskap ved ansettelse. Med bakgrunn i dette uttaler EMD at

«... the distinction made between pre-entry closed-shop agreements and post-entry closed-shop agreements in terms of the scope of the protection guaranteed by Article 11 is not tenable».⁸⁸

Om «closed shop»-avtalen var «pre-entry» eller «post-entry» kan i EMDs øyne kun anvendes som et moment i domstolens helhetsvurdering av forholdene i de enkelte sakene. I sin vurdering av denne saken kommer EMD frem til at det med bakgrunn i utviklingen i de øvrige Europaråd-landene fremstår som at

«... such agreements [«closed shop»-avtaler] are not an essential means for securing the interests of trade unions and their members and that due weight must be given to

⁸⁶ Op.cit.

⁸⁷ Op.cit. avs. 56

⁸⁸ Op.cit.

the right of individuals to join a union of their own choosing without fear of prejudice to their livelihood». ⁸⁹

Videre legges det også vekt på at kun et fåtall land fortsatt godtar slike avtaler. EMD kommer med dette frem til at det i begge tilfeller foreligger et brudd på EMK art. 11.

EMD holder fortsatt stand med læresetningen som ble utledet i British rail-dommen. Likevel er det tydelig at det foregår en utvikling og utvidelse av vernet om den negative organisasjonsfriheten. Dette ser en da EMD ikke lenger mener det er grunn til å skille mellom «pre-entry»- og «post-entry»-«closed shop»-avtaler noe som tidligere har vært drøftet uten noe tydelig svar. Av dommen kan en derfor utlede at alle former for «closed shop»-avtaler vil være i strid med art. 11, noe EMD begrunner med økende konsensus blant Europarådlandene. At EMD trekker frem beskyttelsen av den personlige autonomi er også interessant, da dette kan tale for et mer omfattende vern av den negative organisasjonsretten der hvor forholdene kan sies å innskrenke denne.

5.5 EMDs dom 13. mai 2007, Evaldsson og andre mot Sverige

Saken omhandlet lovligheten av en avgift som ble betalt til en arbeidstakerorganisasjon, trukket direkte av lønnen til de ansatte. Klager i saken var en uorganisert ansatt i et byggefirma og han motsatte seg å måtte betale en avgift til en fagforening han ikke var medlem av. Det ble anført at avgiften kun gikk til kontroll av arbeids- og lønnsforholdene til de uorganiserte, men dette kunne ikke dokumenteres. Inntektene fra avgiften var heller ikke tilstrekkelig skilt fra organisasjonens øvrige inntekter.

EMD kom frem til at avgiften var i strid med EMK art. 1 protokoll 1, som verner om eiendomsretten; og vurderte derfor ikke om avgiften også ville vært i strid med art. 11. De begrunnet dette med at det manglet åpenhet rundt at midlene kun var anvendt til kontroll og overvåking av lønns- og arbeidsforholdene til de uorganiserte. Det ble også vektlagt at inntektene ikke ble regnskapsført uavhengig av øvrige inntekter. Den svenske dommeren sa seg enig med flertallet, men understrekte at hun helst ville løst saken etter art. 11. Hun trakk frem at den svenske arbeidsretten kom frem til at den negative organisasjonsretten ikke var vernet på lik linje med den positive og at kun kjernen av den negative var vernet. Med dette

⁸⁹ Op.cit. avs. 70

mente den svenske arbeidsretten at det måtte i hvert fall utøves «... strong pressure to join an organisation in order to give rise to a violation ...».⁹⁰ Med bakgrunn i dette uttaler dommeren

«Assuming that the Court's case-law on the negative freedom of association can be interpreted in this way, it might be fair to describe it as somewhat undeveloped and conservative to date».⁹¹

Etter en videre gjennomgang kom hun frem til at avgiften etter hennes syn ville vært i strid med art. 11. Dette på bakgrunn av at klagerne motsatte seg det politiske synet til fagforeningen og at fagforeningen ikke var åpen nok om hva avgiften ble brukt til.

EMDs konklusjon er i utgangpunktet ikke relevant med hensyn til anvendelsen av art. 11. Likevel er den svenske dommerens uttalelser interessante. Dommen ble også vektlagt av Høyesterett i Rt. 2008 s. 1601, en sak som også omhandlet lovligheten til en tariffavgift (gjennomgås nedenfor i seksjon 6.3).

5.6 EMDs dom 27. april 2010, Vörður Ólafsson mot Island

Klager i denne saken var en islandsk byggmester. Klager var medlem av en organisasjon for byggmestere (MBA), men var forpliktet gjennom lov til å betale en avgift til en annen organisasjon (FII). Avgiften var på 0,08% av all industriell aktivitet som falt under virkeområdet til loven. Avgiften skulle brukes til promotering og utvikling av industrien på Island. Alle måtte dog ikke betale, industrier som kjøttforedling, melkeforedling, fiskeforedling og andre firma i mat- og drikkevare-industrien slapp å betale. Offentlige firma måtte heller ikke betale avgiften. Totalt betalte 10 000 juridiske personer avgiften hvorpå mellom 1100 og 1200 var medlemmer av FII. Medlemmene av FII fikk beløpet som var betalt i avgift trukket fra sin medlemskontingent.

Innledningsvis slår EMD, med henvisning til de dommer som er gjennomgått ovenfor, fast at det foreligger et vern av den negative organisasjonsfriheten. Videre understrekes det at enhver form for forpliktelse ikke vil være i strid med art. 11, men kun dersom forpliktelsen

⁹⁰ EMDs dom 13. mai 2007 *Evaldsson og andre mot Sverige*, Concurring opinion of judge Fura-Sandström

⁹¹ Op.cit.

«... in the circumstances of the case, strikes at the very substance of the freedom of association guaranteed by Article 11 ...».⁹²

EMD slår videre fast at denne regelen må vurderes i lys av at

«... personal opinions guaranteed by Articles 9 and 10 of the Convention is one of the purposes of the guarantee of freedom of association, and that such protection can only be effectively secured through the guarantee of both a positive and a negative right to freedom of association ...».⁹³

Videre understrekes viktigheten av den personlige autonomi i tolkningen av konvensjonens rettigheter. EMD mener, med bakgrunn i denne forestillingen, at dette kan ses på som

«... an essential corollary of the individual's freedom of choice implicit in Article 11 and confirmation of the importance of the negative aspect of that provision ...».⁹⁴

I EMDs vurdering av denne konkrete saken slås det fast at denne avviker fra de tidligere dommer ved at klager ikke er tvunget til medlemskap i noen av foreningene. Likevel har avgiften noe sentralt til felles med medlemskap, i form av det økonomiske aspektet. Dette forsterkes også av at medlemmer av FII som betalte avgiften fikk denne summen trukket fra sin medlemskontingent. EMD vektlegger at ingen andre foreninger mottok midler fra avgiften og at dette var en form for diskriminering av andre foreninger. Videre henvises det til anvendelsen av den europeiske sosialpakten og ILO konvensjon nr. 87, hvor det er blitt framlagt at favorisering av en organisasjon i enkelte tilfeller kan være inkompatibel med retten til organisasjonsfrihet. På dette grunnlaget konkluderte EMD enstemmig i at dette var et brudd på art. 11.

EMD viderefører læresetningen fra British rail-dommen, men med visse tillegg. Det som fremgår som særlig interessant er at EMD i sin vurdering av art. 11 kommer frem til at denne må tolkes i lys av den personlige autonomi. I art. 11 er således retten til å stå utenfor en konvensjon en *essensiell* del av valgfriheten som ligger i art. 11. I relasjon til omfanget av den

⁹² EMDs dom 27.april 2010 *Vörður Ólafsson mot Island* avs. 45

⁹³ Op.cit. avs.46

⁹⁴ Op.cit.

negative organisasjonsfriheten sammenliknet med den positive, kan EMDs fremgangsmåte tale for at de to i utgangspunktet er sidestilt og at hvor skoen trykker vil bero på en individuell vurdering av den konkrete sak. Selv om EMD fortsatt står fast ved læresetningen fremstår fremgangsmåten i realiteten ikke som fjern fra den mindretallet fulgte i EMDs dom 25. april 1996 *Gustafsson mot Sverige*.

5.7 EMDs dom 2. juni 2016, Geotech Kancev GmbH mot Tyskland

Saken omhandlet et tysk firma som var pålagt å betale en avgift inn til et sosialfond, som ble brukt til å finansiere pensjonsordninger o.l. Sosialordningene som fondet skulle finansiere var sektorspesifikke for arbeidssektoren. Firmaet motsatte seg å betale avgiften siden sosialfondet var opprettet som en del av en kollektiv avtale av en arbeidsgiverforening som klager ikke var en del av.

EMD gjentar først læresetningen for om en forpliktelse kan anses å være i strid med art. 11. Videre fastslår EMD, slik som i EMDs dom 27.april 2010 *Vörður Ólafsson mot Island*, at et sentralt punkt i medlemskap av en forening er det økonomiske bidraget. Det blir også trukket frem at firmaet ikke hadde mulighet til å være med å bestemme hvordan sosialfondet skulle forvaltes. Likevel hadde medlemmene av arbeidsgiverorganisasjonen kun begrenset innflytelse gjennom sitt medlemskap. Om enn innflytelsen var begrenset vedgår EMD at et ønske om en viss innflytelse kunne gi insentiver til firmaet om medlemskap i arbeidsgiverforbundet. Avgiften var tydelig separert fra de øvrige inntektene til foreningene og alle mottok en årlig oppdatering omkring driften av fondet. EMD vektlegger også at for at en sektorspesifikk ordning som denne skal fungere, er en avhengig av at alle arbeidsgivere bidrar. Ingen av medlemmene mottok noen spesialbehandling og avgiften kunne ikke brukes til å avkorte kontingenten for medlemskap i organisasjonen, slik som tilfellet var i EMDs dom 27.april 2010 *Vörður Ólafsson mot Island*. EMD kommer med bakgrunn i dette frem til at avgiften ikke er i strid med den negative organisasjonsfriheten jf. art. 11.

Dommen er interessant da EMD her til tross for at avgiften tilsynelatende er vesentlig mer omfattende enn den i EMDs dom 27.april 2010 *Vörður Ólafsson mot Island*, tillegges dette ikke avgjørende vekt. Det økonomiske aspektet ved avgiften virker her å være sekundær til de øvrige implikasjoner og formål med avgiften. Hensynet til den personlige autonomi er ikke tilstede i denne sak, og kan fremstå som avgjørende for resultatet.

5.8 Sammenfatning av praksis

Ved et blikk på EMDs praksis er det tydelig at vernet om den negative organisasjonsfriheten har gjennomgått en betydelig utvikling. Det er likevel interessant at grunnregelen som ble utviklet i British rail-dommen fortsatt står ved lag. Dette til tross for at EMD i British rail-dommen i realiteten ikke anerkjente noen rett til negativ organisasjonsfrihet. Utviklingen fra EMDs dom 30. juni 1993 *Sigurdur A. Sigurjónsson mot Island*, hvor EMD for første gang innfortolket et vern av den negative organisasjonsretten, til EMDs dom 27. april 2010 *Vörður Ólafsson mot Island* fremstår også som betydelig. Selv om EMD gjennom store deler av sin praksis har fremmet de samme momentene kan det virke som at den personlige autonomien ble vektlagt særlig tungt i denne dommen. Det følger av denne at avgjørelsen av om den positive eller negative organisasjonsfriheten vil veie tyngst må ses hen til hvordan tiltaket påvirker den personlige autonomi. Dette underbygges også av avgjørelsen EMD kom til i EMDs dom 2. juni 2016 *Geotech Kancev GMBH mot Tyskland*. De økonomiske konsekvensene var her utvilsomt mye mer omfattende enn de i EMDs dom 27. april 2010 *Vörður Ólafsson mot Island*. Men da saken ikke falt under art. 9 eller 10 konkluderte EMD med at avgiften ikke var i strid med konvensjonen.

6 Norsk rettspraksis

Spørsmålet om anvendelsen av den negativ organisasjonsrett har ikke vært behandlet av Høyesterett mange ganger, men noen prinsipielt viktige avgjørelser har blitt avgitt. Høyesteretts fremgangsmåte i disse sakene gjennomgås under.

6.1 Rt. 2001 side 248 – Olderdalen Ambulanse

Saken omhandlet en konflikt som oppsto ved overføringen av kontrakten for gjennomføringen av ambulansetjenester i Kåfjord i Nord-Troms. Den tidligere kontraktsinnehaveren hadde sagt opp kontrakten av økonomiske årsaker og tapte den påfølgende anbudsrunder mot Olderdalen ambulanse AS. Spørsmålet i saken var om overføringen av kontrakten innebar en virksomhetsoverdragelse og at de ansatte dermed hadde rett til stillingsvernet som eventuelt fulgte av dette. Høyesterett kom frem til at forholdene i saken ikke gjorde at overtakelsen av kontrakten innebar en virksomhetsoverdragelse. Subsidiært var det anført at ansettelsesvilkåret hvor de ansatte ble pålagt å forbli uorganisert, var i strid med

Arbeidsmiljøloven 1977⁹⁵ §55A⁹⁶. Denne bestemmelsen setter forbud mot at en arbeidsgiver gjennom utlysningen til nye arbeidstakere, eller på en annen måte, krever at søkerne skal gi opplysninger om de er medlemmer av fagforeninger. Arbeidsgiver kunne heller ikke «iverksette tiltak for å innhente slike opplysninger på annen måte»⁹⁷. Forholdene i saken hadde funnet sted før innførelsen av menneskerettsloven og konvensjonene som inngår i denne måtte dermed tas hensyn til gjennom presumsjonsprinsippet.

Høyesterett slår fast at retten til foreningsfrihet er beskyttet gjennom EMK, ØSK og SP. De trekker her også særlig frem ILO konvensjon nr. 98 hvor det fremkommer

«I artikkel 1, som omhandler vern mot all diskriminering som innebærer et angrep på foreningsfriheten, heter det under nr. 2 at dette vernet særlig skal være «rettet mot handlinger som er beregnet på å gjøre sysselsettingen av en arbeider betinget av at han ikke skal slutte seg til en fagforening eller skal oppgi fagforenings-medlemsskap».»⁹⁸

Dette synspunktet trekkes så inn i tolkningen av bestemmelsen i §55A.

«Formålet med bestemmelsen er å forhindre at arbeidsgiveren ved ansettelse legger vekt på opplysninger om slike forhold, og bestemmelsen må tolkes i lys av de internasjonale konvensjoner Norge er bundet av. Jeg viser her særlig til den ILO-konvensjonen jeg har nevnt».⁹⁹

Etter denne drøftelsen kommer Høyesterett frem til at

«Olderdalen Ambulanse AS har ikke direkte etterspurt opplysninger om Mos og Dalviks eventuelle medlemskap i slike organisasjoner, men den betingelse som ble stilt for ansettelse, må etter min mening anses urettmessig. Betingelsen er klart i strid med formålet for § 55A første ledd. Den er egnet til å få frem opplysninger om

⁹⁵ Lov 4. februar nr. 4 om arbeidervern og arbeidsmiljø (arbeidsmiljøloven 1977) (Opphevd)

⁹⁶ Bestemmelsen er i dag erstattet av §13-4 i Lov 17. juni 2005 nr. 62 om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern (arbeidsmiljøloven)

⁹⁷ Rt. 2001 s.248 s. 259

⁹⁸ Op.cit. s.258

⁹⁹ Op.cit. s.259

hvorvidt en søker er eller ikke er organisert, og jeg ser betingelsen nærmest som en omgåelse av de forbud lovbestemmelsen inneholder».¹⁰⁰

Av dette kan en utlede at Høyesterett innfortolker et vern mot organisasjonsplikt-klausuler inn i §55A og i forlengelsen av dette også et vern av organisasjonsfriheten som sådan. Videre defineres omfanget av dette vernet med denne uttalelsen

«Jeg vil dessuten peke på at dersom en arbeidstaker som allerede er ansatt, fagorganiserer seg, og dette blir brukt som begrunnelse for oppsigelse, kan det ikke være tvilsomt at oppsigelsen ordinært vil være usaklig, jf, Evju, Organisasjonsfrihet, tariffavtaler og streik (1982) side 87 og Fanebust, Oppsigelse i arbeidsforhold (1995) side 79 med henvisninger».¹⁰¹

En kan si at Høyesterett gjennom dommen definerer vernet av organisasjonsfriheten gjennom en dynamisk tolkning av de gjeldende rettsregler. De begynner sin drøfting i den norske regelen som fulgte av den daværende arbeidsmiljøloven, som de så tolker i lys av de menneskerettslige forpliktelsene.

6.2 Rt. 2001 side 1413 – Norsk Folkehjelp

Høyesteretts neste møte med en organisasjonsplikt-klausul i en arbeidskontrakt kom allerede samme år som behandlingen av domsslutningen i Rt. 2001 s.248 (heretter Olderdalen-dommen). Denne saken omhandlet en norsk minerydder som var ansatt av Norsk Folkehjelp over en periode på ca. 2 år. Ansettelsesforholdet var basert på flere midlertidige kontrakter. Ved avslutningen av den siste midlertidige kontrakten ble den ansatte informert om at han ikke ville bli tilbudt en ny kontrakt. Konflikten som så oppsto var knyttet til gyldigheten av de midlertidige kontraktene og en organisasjonsplikt-klausul som kontraktene inneholdt. Det fulgte av denne klausulen at den ansatte forpliktet seg til medlemskap i et LO-forbund ved ansettelse, noe den ansatte ikke ønsket. Det ble anført av Norsk Folkehjelp at plikten for innmeldelse ikke ble håndhevet ovenfor internasjonale mineryddere, men Høyesterett slår fast at det ikke var omtvistet at organisasjonsplikten var reell. Selv om dommen falt etter vedtakelsen av menneskerettsloven i 1999 fant forholdene i saken sted før dette og

¹⁰⁰ Op.cit.

¹⁰¹ Op.cit.

forpliktelsene som følger av denne (EMK, SP og ØSK), må i likhet med øvrige aktuelle konvensjoner tas hensyn til ved presumsjonsprinsippet, slik som i Olderdalen-dommen.

Med hensyn til gyldigheten av organisasjonspliktklausulen begynner Høyesterett sin vurdering med en gjennomgang av kommunalkomiteens uttalelser i forbindelse med et forslag om å lovfeste organisasjonsfriheten. Komiteen mente i denne sammenheng at en slik lov var unødvendig da både den positive og den negative organisasjonsretten allerede var vernet gjennom menneskerettsloven¹⁰². Når det gjelder vernet av den negative organisasjonsretten refererer komiteen her formodentlig til EMDs dom 13. august 1981 *Young, James og Webster mot Storbritannia*, og EMDs dom 30. juni 1993 *Sigurður A. Sigurjónsson mot Island*.

Høyesterett er tydelig ikke overbevist av dette og uttaler at

«Det interessante ved denne begrunnelsen er at komiteens flertall mente at også den negative organisasjonsfriheten nyter vern etter norsk rett, selv om det nok kan være tvilsomt i hvilken utstrekning dette følger av menneskerettsloven av 21. mai 1999 og de konvensjoner som dens § 2 gjør til norsk lov».¹⁰³

Videre tar Høyesterett, slik som i Olderdalen-dommen, utgangspunkt i arbeidsmiljøloven av 1977 §55A, som ifølge Evju¹⁰⁴ er et positivt uttrykk for organisasjonsfriheten. Det påpekes dog at Evju mener at bestemmelsen ikke kan forstås som uttrykk for at slike klausuler skal anses som uakseptable. Høyesterett mener likevel at dette spørsmålet må anses å ha kommet i en annen stilling i dag. De fremhever at

«En viktig milepæl i rettsutviklingen på dette området var Høyesteretts dom i Rt-2001-248. I den saken hadde arbeidsgiveren tilbudt arbeidstakerne ansettelse på den betingelse at de ikke organiserte seg».¹⁰⁵

Resonnementet som brukes i Olderdalen-dommen blir ansett av Høyesterett til å ha overføringsbetydning også til organisasjonspliktklausulen i denne saken, og i den sammenheng uttaler de at

¹⁰² Innst.S.nr.187 1998-99 s. 2

¹⁰³ Rt. 2001 s.1413 s.1426

¹⁰⁴ Stein Evju, *Organisasjonsfrihet, tariffavtaler og streik*, Oslo 1982 s. 82

¹⁰⁵ Rt. 2001 s.1413 s.1427

«Et vilkår om å være organisert i en bestemt fagforening vil langt på vei ha den samme evne som et vilkår om å være uorganisert, til å fremtvinge opplysninger [sic] om en arbeidssøker er eller ikke er medlem av en fagforening».¹⁰⁶

Videre trekker Høyesterett igjen frem at det ikke har betydning at klausulen ikke har blitt håndhevet. Høyesterett trekker frem det som ble lagt til grunn i Olderdalen-dommen, at klausulen er «egnet til å få frem opplysninger om hvorvidt en søker er eller ikke er organisert»¹⁰⁷. Høyesterett mener at for en arbeidssøker som allerede er medlem av et forbund utenfor LO, vil klausulen presse vedkommende til medlemskap. Det faktum at Norsk Folkehjelp tillater dobbelt medlemskap i fagforeninger avdemper ikke dette. På denne bakgrunn konkluderer Høyesterett med at bestemmelsen er i strid med arbeidsmiljøloven av 1977 §55A.

Høyesterett bygger i denne avgjørelsen på avgjørelsen i Olderdalen-dommen. De innfortolker et vern av den negative organisasjonsfriheten, slik også håndhevingsorganer av de internasjonale menneskerettighetskonvensjoner i den senere tid har gjort, inn i vernet av den positive organisasjonsfriheten. Praksis fra de internasjonale håndhevingsorganene fremheves i liten grad da saken blir løst ved hjelp av norske rettsregler og er i overensstemmelse med konvensjonene. Høyesterett bemerker likevel at særlig Den Europeiske Sosialpakts ekspertkomite har tatt et klart standpunkt mot organisasjonspliktklausuler.

6.3 Rt. 2008 side 1601 – Tariffavgiftdommen

Saken gjaldt spørsmålet om en arbeidstaker som ikke er organisert kan pålegges å betale en avgift som kompensasjon for fagforeningens kostnad ved fremforhandling, kontroll og vedlikehold av en tariffavtale. I dette tilfellet var arbeidsgiver bundet av en tariffavtale som påla ham å trekke alle ansatte i stillinger som var omfattet av denne. Trekket skulle utføres minst en gang i kvartalet. De ansatte var ikke automatisk medlem av fagforeningen, men dersom de meldte seg inn var tariffavgiften å anse som medlemskontingent. Tre av de ansatte motsatte seg å betale denne avgiften. Høyesterett begynner sin vurdering av saken ved å slå fast at retten til organisasjonsfrihet er en grunnleggende menneskerett og at dette er fastslått som et alminnelig ulovfestet norsk rettsprinsipp.

¹⁰⁶ Op.cit.

¹⁰⁷ Op.cit.

«Det ulovfestede norske prinsipp om organisasjonsfrihet bygger først og fremst på alminnelige rettsoppfatninger, lovgivningsforutsetninger og praksis i arbeidslivet, og er autoritativt fastslått ved Høyesteretts dom i Rt-2001-1413 Norsk Folkehjelp».¹⁰⁸

Videre utdyper de dette med at organisasjonsfriheten i tillegg til en positiv også har en negativ side, en rett til å melde seg inn eller å avstå fra å melde seg inn¹⁰⁹. Høyesterett tar så utgangspunkt i de påberopte internasjonale menneskerettighetsinstrumentene og greier ut om den relevante praksis fra disse. De vurderer her de sentrale dommene avsagt av EMD med hensyn til den negative organisasjonsretten som er vernet gjennom EMK art. 11. Høyesterett gjennomgår også EMDs dom 13. mai *Evaldsson mot Sverige* (heretter Evaldsson-dommen) hvor spørsmålet var lovligheten av en lignende tariffavgift. Dommen ble løst gjennom EMK protokoll 1 art. 1, som verner om den private eiendomsretten (se seksjon 5.5). I tillegg til dette ses det også på en avgjørelse fra den europeiske sosialrettskomiteen¹¹⁰ (se seksjon 4.4), hvor komiteen kom frem til at hvorvidt en slik avgift er i strid med den negative organisasjonsretten beror på en vurdering av hva inntektene fra avgiften brukes til. De konkluderer i lys av dette med at en avgift til betaling av kostnader fagorganisasjonen har ved kontroll av at de uorganiserte får de lønns- og arbeidsvilkårene de har krav på, ikke kan anses å være i strid med organisasjonsfriheten¹¹¹. Videre presiserer Høyesterett at det må være

«... en forutsetning for at arbeidstakere som ikke er organisert i den fagforening som har inngått tariffavtalen, skal kunne pålegges å betale en slik avgift, at avgiften utelukkende går til å påse at disse arbeidstakerne får tariffestede lønns- og arbeidsvilkår, og at det kan kontrolleres at avgiftsmidlene ikke er blitt benyttet til andre formål».¹¹²

Likevel, dersom dette ikke er tilfellet, vil det etter Høyesteretts syn være i strid med retten til å være uorganisert og til å selv velge fagforening. Høyesterett anvender så vilkår som ble anvendt av EMD i Evaldsson-dommen. Dette til tross for at denne ble løst etter EMK protokoll 1 art. 1 og ikke art. 11. Om dette uttaler Høyesterett at

¹⁰⁸ Rt. 2008 s. 1601 avs. 42

¹⁰⁹ Op.cit. avs. 43

¹¹⁰ Den Europeiske Sosialrettskomite: Complaint No 12/2002 *Confederation of Swedish Enterprises v Sweden*

¹¹¹ Rt. 2008 s.1601 avs. 53

¹¹² Op.cit. avs. 54

«De vilkår jeg har utformet, samsvarer også godt med de vilkår EMD formulerte i Evaldsson-dommen. Riktignok avgjorde EMDs flertall saken på grunnlag av protokoll 1 artikkel 1, og det kan da være noe usikkert om man kan oppstille slike vilkår for at en overvåkningsavgift ikke skal komme i konflikt med artikkel 11».¹¹³

Høyesterett løser dette ved å ta utgangspunkt i det ulovfestede norske organisasjonsfrihetsprinsipp

«Jeg finner ikke grunn til å ta definitivt stilling til dette, da de vilkår jeg har formulert, under enhver omstendighet må følge av det ulovfestede norske organisasjonsfrihetsprinsipp. Dette prinsipp må tolkes i lys av EMK, ESP og andre internasjonale konvensjoner, men utgjør et eget rettsgrunnlag».¹¹⁴

I denne saken utgjorde avgiften hele kontingenten for medlemskap i fagforeningen og Høyesterett kom med bakgrunn i dette frem til at det forelå et brudd på retten til organisasjonsfrihet.

Saken ble løst med dissens 3-2, hvor mindretallet mente at det ikke var grunnlag for å anvende de vilkår som fremkom av Evaldsson-dommen på organisasjonsretten, og løste derfor saken med EMK protokoll 1 art. 1. De kom gjennom en drøftelse frem til at det ikke forelå brudd og at avgiften derfor var lovlig.

Høyesteretts fremgangsmåte i denne saken er meget interessant. De begynner sin vurdering i de inkorporerte bestemmelsene i menneskerettsloven og konkluderer med at det ikke er klart om disse kan anvendes på typetilfellet. EMD hadde ikke vurdert om EMK art. 11 ville komme til anvendelse. Det fremstår imidlertid som at døren var åpen for å løse saken etter EMK protokoll 1 art. 1, da det var dette EMD gjorde i Evaldsson-dommen. Da var også avgiften, slik det var anført i den saken, kun til overvåking av lønns og arbeidsvilkår, selv om et av momentene til at dommen endte i disfavør av staten var at dette ikke kunne dokumenteres. I denne saken er det dog klart at avgiften utgjorde hele medlemskontingenten i

¹¹³ Op.cit. avs. 55

¹¹⁴ Op.cit. avs. 55

fagforeningen. Omfanget av avgiftene i de to sakene er det således vanskelig å sammenligne. I stedet for å vurdere om EMK art. 11 ville kommet til anvendelse på forholdene i denne saken, innfortolket Høyesterett et alminnelig ulovfestet norsk rettsprinsipp om retten til organisasjonsfrihet som de da knyttet til de ovennevnte vilkår som fulgte av Evaldsson-dommen. Senere har EMD slått fast at art. 11 også kunne anvendes på en avgift pålagt av fagforeningen, dette kom de frem til i EMDs dom 27 april 2010 *Vörður Ólafsson mot Island* (se seksjon 5.6 ovenfor).

7 Oppsummering

Etter gjeldende rett er utvilsomt både den negative og den positive organisasjonsfriheten vernet. Hvordan vernet av den negative siden stiller seg i forhold til den positive gir praksis ingen entydige svar på. Den nye §101 i Grunnloven verner både den positive og negative organisasjonsfriheten, og de to rettighetene er etter ordlyden tilsynelatende likestilte. Det fremgår av EMDs praksis at det skal tas særlig hensyn til den personlige autonomi og de personlige friheter som er beskyttet av EMK art. 9 og 10 ved vurderingen av eventuelle brudd på den negative organisasjonsfriheten. Hvis en med en slik tankegang skulle utforme en generell regel, ville den negative organisasjonsfriheten sannsynligvis måtte veie tyngst. Slik som mindretallet i EMDs dom 25. april 1996 *Gustafsson mot Sverige* (se seksjon 5.3.1) uttaler, kan dette synet fremstå som noe urealistisk og upraktisk. Hvordan de to prinsippene vektet mot hverandre må i realiteten bero på en selvstendig balansetest i hver enkelt sak. EMDs dom 27. april 2010 *Vörður Ólafsson mot Island* (se seksjon 5.6) og EMDs dom 2. juni 2016 *Geotech Kancev GMBH mot Tyskland* (se seksjon 5.7) underbygger denne argumentasjonen. I den første av disse dommene kom EMD frem til at en avgift pålagt en selvstendig næringsdrivende, var i strid med den negative organisasjonsfriheten; mens det i den andre dommen hvor en mer omfattende avgift var pålagt en bedrift, var vurderingen det motsatte. Dersom en leser dommene er forskjellene åpenbare. Likevel kan det argumenteres for at dersom vernet av den negative organisasjonsfrihetens i utgangspunktet skulle veie tyngre enn den positive, så måtte resultatet i de to sakene blitt det samme. Ved å foreta en balansetest på bakgrunn av de konkrete forholdene i den enkelte sak, med særlig hensyn til den personlige autonomi, omgår man dette problemet. Samtidig får en da aldri klargjort hvilken av de to rettighetene som generelt nyter det mest omfattende vernet. Det mest naturlige er derfor å konkludere med at de i utgangspunktet er likestilte rettigheter. Det er likevel verdt å merke seg at den positive friheten henger sammen med hvordan arbeidslivet i de enkelte land er organisert. I Norge og øvrige nordiske land styres store deler av arbeidslivet

gjennom tariffavtaler mellom arbeidstaker- og arbeidsgiver-organisasjonene. Det er da naturlig at uorganiserte arbeidstakere kan måtte tåle visse ulemper. Et eksempel på dette kan en se i ordningen med avtalte lokale forhandlinger om årlige lønnsoppgjør. Forhandlingene holdes i hovedsak mellom fagforeninger og arbeidsgiver om avtaler for den enkelte arbeidstaker. Her holdes de uorganiserte i stor grad utenfor.

Med hensyn til den negative organisasjonsretten i intern norsk rett er det som nevnt liten rettspraksis. Likevel fremstår det som om Høyesterett har tatt et klart standpunkt og gått lengre enn synet EMD reflekterte ved tidspunktet for samtlige aktuelle dommer. Særlig tydelig er dette i Rt. 2008 s. 1601, hvor Høyesterett løste saken etter et ulovfestet norsk prinsipp om organisasjonsfrihet, tilsynelatende for å ta et tydelig standpunkt for rekkevidden av den negative organisasjonsfriheten. Rekkevidden har på et vis også blitt ytterligere stadfestet ved Grunnlovfesting av den negative organisasjonsfriheten. Ulikheten i fremgangsmåte og vurdering fra mindretallet i saken viser likevel at det kan være delte meninger om hva den som krever å stå utenfor skal tåle.

Hvordan menneskerettigheten i Grunnloven vil håndheves i fremtiden er likevel uklart. Praksis til dags dato taler for at Grunnlovsbestemmelsene skal fortsette å stå i bakgrunnen av de tilsvarende EMK-bestemmelsene. Samtidig danner Høyesteretts fremgangsmåte i HR-2018-1909-A et bilde av at Grunnloven i større grad i fremtiden potensielt kan settes i førersetet, i alle fall i tilfeller hvor EMDs praksis ikke er entydig eller er uklar. Uavhengig av dette er det likevel ikke tvilsomt at EMDs praksis fortsatt vil være sentral ved vurderingen av Grunnlovens bestemmelser.

Kildeliste

Lover

Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov

Lov 13. juli 1915 nr. 6 om rettergangsmåten for tvistemål (opphevd)

Lov 4. februar 1977 nr. 4 om arbeidervern og arbeidsmiljø (opphevd)

Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker

Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett

Lov 17. juni 2005 nr. 62 om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern

Lov 17. juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile tvister

Forarbeider

Innst.S.nr.187 (1998-99), *Innstilling fra kommunalkomiteen om forslag fra stortingsrepresentantene Fridtjof Frank Gundersen og Jan Simonsen om å sikre fri organisasjonsrett for arbeidstagere*

Grunnlovsforslag 30 (2011-2012), Dok. Nr.12:30 (2011-2012), *Grunnlovsforslag fra Per-Kristian Foss, Martin Kolberg, Marit Nybakk, Jette F. Christensen, Anders Anundsen, Hallgeir H Langeland, Per Olaf Lundteigen, Geir Jørgen Bekkevold og Trine Skei Grande om grunnlovfesting av sivile og politiske menneskerettigheter*

Dok.nr.16 (2011-2012), *Rapport fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven*

Innst. 165 S (2015-2016), *Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om Grunnlovsforslag fra Per-Kristian Foss, Martin Kolberg, Marit Nybakk, Jette F. Christensen, Hallgeir H Langeland, Per Olaf Lundteigen, Geir Jørgen Bekkevold og Trine Skei Grande om grunnlovfesting av økonomiske, sosiale og kulturelle menneskerettigheter (romertall IX – begrensninger i de grunnlovfestede rettigheter)*

NOU 2019: 6 *Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2019*

Rettsavgjørelser

Rt. 1982 s.241

Rt. 1994 s. 1244

Rt. 1996 s.551

Rt. 1997 s.580

Rt. 2000 s. 996

Rt. 2000 s. 1811

Rt. 2001 s.248

Rt. 2001 s.1413

Rt. 2002 s.557

Rt. 2005 s.833

Rt. 2007 s.234

Rt. 2008 s.1601

Rt. 2014 s.1105

Rt. 2015 s.93

HR-2016-2554-P

HR-2018-1909-A

Internasjonale konvensjoner, traktater og veiledende rapporter

Den europeiske menneskerettskonvensjon

FN-konvensjon om sivile og politiske rettigheter

FN-konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter

Den internasjonale arbeidsorganisasjons konstitusjon

Den internasjonale arbeidsorganisasjons konvensjon nr. 87

Den internasjonale arbeidsorganisasjons konvensjon nr. 98

Den internasjonale arbeidsorganisasjons konvensjon nr.151

Den reviderte europeiske sosialpakt

European Social Charter Collected texts (7th edition), 2015 (<https://rm.coe.int/168048b059> sist besøkt 12.12.2019)

Digest of the Case Law of the European Committee of Social Rights, 2018
(<https://rm.coe.int/digest-2018-parts-i-ii-iii-iv-en/1680939f80> sist besøkt 12.12.2019)

Compilation of decisions of the Committee on Freedom of Association, 2018
(https://www.ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/freedom-of-association/WCMS_632659/lang--en/index.htm sist besøkt 12.12.2019)

Avgjørelser fra Den europeiske menneskerettsdomstol

EMDs dom 27. juni 1968 *Wemhoff mot Tyskland*

EMDs dom 21. februar 1975 *Golder mot Storbritannia*

EMDs dom 8. juni 1976 *Engel mot Nederland*

EMDs dom 27. august *Johansen mot Norge*

EMDs dom 25. april 1978 *Tyrer mot Storbritannia*

EMDs dom 13. august 1981 *Young, James og Webster mot Storbritannia*

EMDs dom 25. mars 1983 *Silver og andre mot Storbritannia*

EMDs dom 18. desember 1986 *Johnston mot Irland*

EMDs dom 30. juni 1993 *Sigurdur A. Sigurjónsson mot Island*

EMDs dom 25. april 1996 *Gustafsson mot Sverige*

EMDs dom 11. juli 2002 *Christine Goodwin mot Storbritannia*

EMDs dom 2. juli 2002 *Goktan mot Frankrike*

EMDs dom 11. januar 2006 *Sørensen og Rasmussen mot Danmark*

EMDs dom 13. mai 2007 *Evaldsson mot Sverige*

EMDs dom 27. april 2010 *Vörður Ólafsson mot Island*

Avgjørelser fra den europeiske sosialrettskomite

Complaint No 12/2002 *Confederation of Swedish Enterprises v Sweden*

Litteratur

Aall, Jørgen, «EMKs betydning etter grunnlovsrevisjonen», *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 2017 s. 407-432

Arnesen, Finn og Hilde K. Ellingsen, *ILOs kjernekonvensjoner i menneskerettsloven*, (Oslo 2017)

(https://www.lo.no/contentassets/73c1dfa46412427b9366374fdbae6b84/ilos_kjernekonvensjoner_i_menneskerettsloven.pdf sist besøkt 11.12.2019)

Bårdsen, Arnfinn, *Høyesterett og dynamisk tolking av EMK*, (Oslo 2017)

(<https://www.domstol.no/globalassets/upload/hret/dokumenter/taler-og-artikler/ryssdal-seminaret-2017-ny.pdf> sist besøkt 11.12.2019)

Elgesem, Frode, «Tolking av EMK – Menneskerettsdomstolens metode», *Lov og rett*, 2003 s. 203-230

Evju, Stein, *Organisasjonsfrihet, tariffavtaler og streik*, (Oslo 1982)

Fougner, Jan, *Norsk arbeidsrett – Styringsrett, samarbeid og arbeidstakervern*, (Oslo 2019)

Harbo, Tor-Inge, «Grunnlovens autonomi: om forholdet mellom nasjonale og internasjonale menneskerettigheter», *Lov og rett*, 2018 s. 537-557

Nergaard, Kristine, *Organisasjonsgrader, tariffavtaledekning og arbeidskonflikter 2016/2017*, (Oslo 2018)

Opsahl, Torkel, «Organisasjonsfriheten som menneskerett», *Rett og humanisme: festskrift til Kristen Andersen, Henning Jakhelln, Birger Stuevold Lassen og Peter Lødrup mfl.*, Oslo 1977 s. 293-316

Reiertsen, Michael, «Prinsipielt uprinsipiell – når Høyesterett er prinsipiell uten å ville være det», *Lov og rett*, 2019 s. 416-435

Skjønberg, Alexander Næss, «Tariffavtalers virkning for utenforstående arbeidstakere», *Arbeidsrett vol.8 2011*, s. 1-80

Skoghøy, Jens Edvin, «Menneskerettighetenes stilling etter grunnloven», *Lov og rett*, 2015 s. 195-196

Nettsider

<https://snl.no/Versailles-traktaten> (sist besøkt 11.12.2019)

<https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/menneskerettigheter/-ilos-menneskerettighetssystem/id447081/> (sist besøkt 11.12.2019)

<https://www.coe.int/en/web/european-social-charter> (sist besøkt 11.12.2019)

https://snl.no/Den_europeiske_menneskerettskonvensjon#-Gjennomf%C3%B8ringen_av_EMK_i_norsk_rett (sist besøkt 11.12.2019)

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-6/id2638735/sec13> (sist besøkt 11.12.2019)

<https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/norden-fremdeles-pa-topp-i-fagforeningsmedlemskap> (sist besøkt 11.12.2019)

<https://www.fn.no/Om-FN/FNs-hovedorganer/Den-internasjonale-domstolen> (sist besøkt 11.12.2019)

